

ZOOGDIER

JAARGANG 21 • NUMMER 4 • WINTER 2010

20 jaar tijdschrift ZOOGDIER

Inhoud

ZOOGDIER is het populair-wetenschappelijke kwartaaltijdschrift van de Zoogdiervereeniging (Nederland) en de Zoogdierenwerkgroep en de Vleermuizenwerkgroep van Natuurpunt (Vlaanderen).

Op de voorpagina: 20 jaargangen Zoogdier op een rijtje

Aanwijzingen voor auteurs

-Conceptartikelen en andere kopij sturen naar:
redactie.zoogdier@zoogdiervereeniging.nl
-Deadlines voor insturen artikelen zijn:
1 juli, 1 oktober, 1 januari, 1 april.
-De redactie kan hulp bieden bij het schrijven van artikelen.
-De redactie behoudt zich het recht voor artikelen te redigeren of te weigeren.
-Nadere aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie.

Lidmaatschap Zoogdiervereeniging en abonnement Natuurpunt Lidmaatschap van de Zoogdiervereeniging met alleen de ontvangst van Zoogdier kost 25 euro per jaar. Lidmaatschap met daarnaast het wetenschappelijke tijdschrift Lutra kost 37 euro per jaar. Overmaken op ING 203737 of voor België op rekening 000-1486269-35, onder vermelding van het gewenste lidmaatschap. Opzeggen: uitsluitend schriftelijk, vóór 1 december bij het Bureau van de Zoogdiervereeniging.

Leden van Natuurpunt kunnen zich op Zoogdier abonneren door 12,50 euro over te maken op 000-1486269-35 onder vermelding van "Zoogdier" en hun lidnummer. Hiermee worden ze lid van de Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen en krijgen ze een aantal voordelen, zoals korting op activiteiten.

ISSN 0925-1006

Disclaimer De artikelen in Zoogdier geven niet noodzakelijkerwijs de mening van de Zoogdiervereeniging of van Natuurpunt weer maar zijn voor rekening van de auteurs.

Redactieadres Redactie Zoogdier, Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 024-7410500, redactie.zoogdier@zoogdiervereeniging.nl

Redactie Aaldrik Pot, Froukje Rienks, Marije Siemensma, Jos Teeuwisse (hoofdredacteur), Bob Vandendriessche, Goedele Verbeylen, Stefan Vreugdenhil, Joke Winkelman

Eindredactie Eric van Kaathoven

Medewerkers Dirk Criel, Steve Geelhoed, Dick Klees, Rob Koelman, Jeroen Mos, Rollin Verlinde, www.vildaphoto.net

Eindcorrectie Jolanda van der Toorn-Hoeksma

Vormgeving BARD87, 's-Graveland

Losse nummers Zoogdier Losse nummers kosten 7 euro (inclusief porto) en zijn te bestellen via het redactieadres o.v.v. jaargang en nummer.

3	De geboorte van Zoogdier
5	Winnaars fotowedstrijd
7	De otter komt naar je toe deze winter
11	Aandacht voor wild zwijn
14	Kansenkaart 'Wilde zwijnen in Nederland'
16	De winnaar verliest
19	Vleermuizen in de sauna
22	Zoogdieratlas.nl
25	Interview met Peter Reijnders
28	Hyperlink
30	Waarnemingen
32	Kort nieuws
35	Agenda & adressen
36	Het moment van.... Geurt Besselink

Lutra, voor wie meer diepgang wil

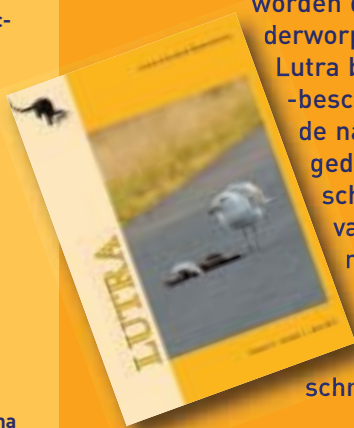
Naast Zoogdier geeft de Zoogdiervereeniging het wetenschappelijke tijdschrift Lutra uit. De artikelen in Lutra gaan wat dieper in op de materie en worden door deskundigen eerst aan een kritische blik onderworpen voordat ze gepubliceerd worden. De artikelen in Lutra behandelen alle aspecten van de zoogdierkunde en -bescherming in Europa en soms ook daar buiten, maar de nadruk ligt op artikelen over ecologie, biogeografie, gedrag en morfologie. De meeste artikelen zijn geschreven in het Engels met een Nederlandse samenvatting. Het omgekeerde, Nederlandstalige artikelen met een Engelse samenvatting, komt ook voor.

Iedereen kan artikelen voor Lutra aanleveren en de redactie is in hoge mate bereid beginnende wetenschappers, zowel beroeps als amateurs, bij het schrijven te helpen.

Lutra verschijnt tweemaal per jaar.

Een los abonnement op Lutra kost €22,- per jaar. Leden van de Zoogdiervereeniging krijgen korting. Zij betalen maar €12,- per jaar.

Aanmelden voor een abonnement kan bij het redactieadres van de Zoogdiervereeniging (zie colofon hiernaast).

Redactievergadering van tijdschrift 'Zoogdier'. Foto Zoogdiervereeniging.

Twintig jaar Zoogdier: 1990-2010

De geboorte van Zoogdier

Zoogdier bestaat twintig jaar! De eerste hoofdredacteur, Reinier Akkermans, legde twintig jaargangen

Zoogdier op een rij en blikt terug. Hoe is het allemaal begonnen?

Reinier Akkermans

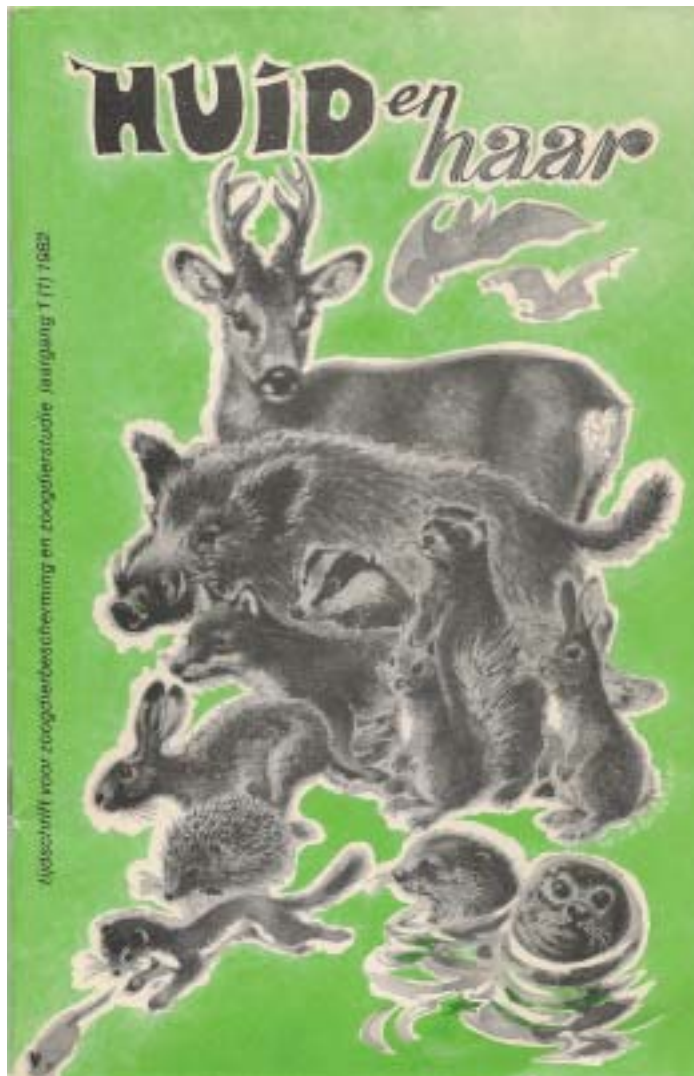
Aanvankelijk was de Zoogdiervereeniging, die toen nog VZZ heette, vooral een club van zoogdierkundigen. Men deed onderzoek en vertelde daarover op de wetenschappelijke vergaderingen en soms werd er een artikel voor *Lutra* geschreven. In de jaren tachtig ontstond daarin een kentering. Het was sommige bestuursleden een doorn in het oog dat er geen binding was met het beschermen van zoogdieren en met de niet wetenschappelijk geschoolde "amateurs". Temeer omdat er een kaper op de kust verscheen. In navolging van het succes van het op amateurs gerichte vogeltijdschrift "Het Vogeljaar" was de hoofdredacteur daarvan, Jaap Taapken, buiten de vereniging om, in 1982 het zoogdiertijdschrift "Huid en haar" begonnen. De oprichting van dit tijdschrift was mede gestoeld op onvrede met het beleid binnen de VZZ en het puur wetenschappelijke karakter van *Lutra*. Een heikel punt was dat

het bestuur zich in die tijd niet openlijk tegen de plezierjacht wilde uitspreken. Soorten als wezel, hermelijn en bunzing mochten nog worden bejaagd. Iets wat nu onvoorstelbaar zou zijn.

Huid en haar Kortom: eind jaren tachtig giste het binnen de vereniging en het was duidelijk dat het roer om moest. Dat gebeurde, heel opmerkelijk, zelfs zonder ruzie. Er had zich een verjonging van het ledenbestand voorgedaan en de vereniging zat weer vol leven: de wetenschappelijke vergaderingen werden druk bezocht, men kende elkaar, men discussieerde en bovenal was men ervan overtuigd dat er dingen moesten veranderen. Er kwamen jongeren in het bestuur, de bescherming van de Europese zoogdieren werd tot speerpunt verheven en het idee van de Benelux-vereniging (dat in de praktijk niets voorstelde) werd verlaten. Al die verande-

ringen moesten tot uitdrukking gaan komen in een populair tijdschrift naast *Lutra*. Huid en haar diende daarvoor binnen de vereniging te worden binnengehaald en te worden 'omgebouwd' tot een nieuw verenigingstijdschrift naast *Lutra*. Daarvoor waren er zeker kansen, want eind jaren tachtig was *Huid & haar* gaan kwakken. Er was gebrek aan kopij, waardoor het onregelmatig verscheen, terwijl de kwaliteit van de artikelen bedroevend kon zijn. Bovendien was de opmaak nogal muf. Samenwerking tussen de Stichting Huid en haar en de VZZ kon dat verbeteren.

Binnen het bestuur werd ik aangewezen om het nieuwe tijdschrift op poten te zetten. Bij die keuze speelden mijn ervaring als hoofdredacteur van het tijdschrift *Argus* (het donateursblad van de Stichting Kritisch Faunabeheer, tegenwoordig Faunabescherming) een rol. Bovendien dacht

De eerste cover van het tijdschrift Huid en haar uit 1982

men dat iemand die afkomstig was uit de anti-jachtwereld wel voor bescherming moest staan. Een tijdschrift maken kun je niet alleen. Mijn companen uit de Argus-tijd waren bereid weer mee te werken. Zo kwamen fotoredacteur Pieter Elbers en vormgever Walter Lentjes bij het project.

Vlaanderen De VZZ was in die tijd klein en armlastig, en subsidies schaars, zodat de ambities uit eigen middelen moesten worden bekostigd. Samenwerking met derden was daarom nodig en die werd gevonden in de Vlaamse Nationale Campagne Bescherming Roofdieren (NCBR). Dit was een kleine actieclub die zich onder leiding van Dirk Criel richtte op de bescherming van roofdieren in Vlaanderen. Deze samenwerking had diverse voordelen: gegarandeerd polariserende standpunten, een groter lezerspubliek en een goede bron voor aardige artikelen, want in Vlaanderen werd in die tijd veel leuk zoogdieronderzoek gedaan.

Het eerste gezamenlijke nummer was al vrijwel gereed, inclusief de geheel vernieuwde opmaak, maar in het oude Huid en haar formaat, toen de samenwerking

met Huid en haar alsnog ontplofte. Helaas bleven de meningsverschillen tussen de partijen onoverbrugbaar. De samenwerking strandde in discussies over opmaak, formaat, en druk. De VZZ besloot alleen verder te gaan en Huid en haar stierf enkele jaren later een zachte dood. Na de breuk met Huid en haar is een andere drukker gezocht en verscheen korte tijd later de eerste Zoogdier, uitgebracht door VZZ en NCBR. Het formaat wijzigen ging niet meer en dit bleef gelijk aan Huid en haar.

Zwart-wit De nummers verschenen in zwart-wit, want voor kleur was geen geld. De naam werd Zoogdier. Het moest een Vlaams-Nederlands tijdschrift worden met het zwaartepunt op populair wetenschappelijke artikelen en een accent op zoogdierbescherming. Om dat te benadrukken was het woord zoogdierbescherming in de subtitel naar voren gehaald, want in de naam VZZ staat de tweede Z voor zoogdierbescherming. Het eerste jaar verschenen vier nummers, maar er was er niet een op tijd.

Vanaf het eerste nummer in 1990 tot 2003

verscheen Zoogdier vrijwel ongewijzigd. Er veranderde weinig aan inhoud, formule en verschijning. Afwisselend stonden er Vlaamse en Nederlandse artikelen in, met op de achterpagina een column van mijn hand waarin de zoogdierwereld werd geheld. Zelf ben ik in 1993 als hoofdredacteur vertrokken, vanwege te weinig tijd door de komst van een tweeling. Jaap Mulder nam het stokje over, na hem Marijke Drees, en zij werd weer opgevolgd door Marius den Boer. Dennis Wansink was lange tijd redactieassistent. De gewone redacteurs kwamen en gingen. Een ding bleef: Zoogdier kwam nooit op tijd uit. Wel voerde Marius in 2004 de kleurendruk en een iets breder formaat in, maar desondanks begon Zoogdier sleets te worden. Er stond nog maar zelden iets leuks in het blad, langzaam liep het leeg. Het zag er wel mooi uit, maar de schwung was eruit. De statische beelden op de achterpagina benadrukten dat. Ook de samenwerking met Vlaanderen was verwaterd. De NCBR, inmiddels opgedoekt, was vervangen door een losse verhouding met het Vlaamse Natuurpunt. Uiteindelijk verdween ook Marius. Redding was nodig en die werd vanaf 2008 gevonden in een intensieve samenwerking met Natuurpunt. Het Vlaams-Nederlandse karakter werd weer sterk en het formaat vergroot.

Anno nu Nu ziet Zoogdier er super uit en verschijnt op tijd. Maar is het huidige Zoogdier nog te vergelijken met de eerste opzet? Destijds schreven de onderzoekers onder de leden de artikelen in het blad. Tegenwoordig is er een verschuiving gaande naar medewerkers van de Zoogdiervereniging en Natuurpunt die onderzoek doen en daarover schrijven. Dit laatste is ongetwijfeld een gevolg van de verandering die binnen vrijwel alle veldorganisaties in Nederland en Vlaanderen heeft plaatsgevonden: van een door de leden zelf gerunde vereniging naar een medewerkersorganisatie met leden.

Is Zoogdier daardoor minder leuk geworden? Misschien een beetje te populistisch, maar is dat niet de gekleurde mening van een ex-hoofdredacteur? Wat echt belangrijk is: Zoogdier bestaat na 20 jaar nog steeds, is jong en is met de tijd mee geëvolueerd. Daar ben ik als medeoprichter best trots op.

Reinier Akkermans,
de eerste hoofdredacteur van Zoogdier
reinier.akkermans@home.nl

EN DE WINNAAR IS...

Wild zwijn met roodborstje in sneeuw

Ernst Dirksen

Prachtige interactie tussen dieren in de winter. Het robuuste zwijn kijkt naar het kleine roodborstje terwijl het roodborstje profiteert van het zwijn doordat deze de sneeuw wegwroet. De foto is mooi ingekaderd en straalt de winterse sfeer goed uit, mede door de sneeuw op de vacht van het zwijn.

Het tijdschrift Zoogdier bestaat twintig jaar en dat vieren we met een fotowedstrijd in samenwerking met Zoogdieratlas.nl. In de afgelopen twee nummers van Zoogdier stond de oproep om zoogdierfoto's in te sturen. En dat is door veel mensen gedaan. Er werden honderden foto's ingestuurd. En daarna kon de jury aan de slag...

De jury bestond uit natuurfotograaf Paul van Hoof, bestuurslid van de Zoogdierverseniging, Hans Bekker en eindredacteur van Zoogdier, Eric van Kaathoven. De jury heeft bij de beoordeling gekeken naar de kwaliteit van de foto's maar ook naar het bijzondere van het gefotografeerde. In het algemeen was zij zeer tevreden over de hoeveelheid en kwaliteit van de ingezonden foto's: 'Het was dan ook best lastig om een winnaar te selecteren.' Uiteindelijk is zij gekomen tot de hier geplaatste top tien

Haas springt over sloot

Susanne Kuijpers

Mooi moment vol actie. In de rammeltijd zijn hazen heel actief en rennen in hoog tempo achter elkaar aan. Sloten worden daarbij moeiteloos overgestoken. Het is echter niet makkelijk dit moment in volle vlucht vast te leggen.

Verzameling vleermuizen

Teddy Dolstra

Het beeld heeft een goede compositie. De ene vleermuis die scherp is trekt tevens de aandacht doordat deze de kijker aanlijkt. Het is een verborgen wereld die weinig mensen te zien krijgen. Er zijn in Nederland sowieso weinig soorten die in dergelijke groepen voorkomen.

4

Dwergmuis met gekrulde staart

Sjoerd Geelink

Mooi beeld van een lenige muis. Goed is te zien hoe de muis zijn staart gebruikt als extra grijparm.

5

Ontmoeting konijnen

Katinka ten Hagen

Bijzonder moment met een mooie interactie tussen twee konijnen. Het zachte warme licht voegt toe aan de sfeer.

Hermelijn in witte wintervacht

Hans Janssen

Prachtige foto van een hermelijn in wintervacht. Iets wat in Nederland niet vaak wordt gezien. Daarnaast voegt de houding van het rennende dier toe aan de dynamiek van het beeld.

6

7

Konijn

Tim Hofmeester

Schattig konijntje in mooi warm licht. Het is meer dan een registratie doordat het konijn aan zijn poot likt.

8

Vos in sneeuw

Wilma Hoogenhuizen

Prachtige foto van een vos in de sneeuw. Vooral het sterkte contrast tussen de rode vacht en de sneeuw maken de foto sterk.

9

Dwergmuis op grasspriet

Teddy Dolstra

Leuk portret van een dwergmuis. Het kleine diertje zit met het grootste gemak op de grasspriet.

10

Grootoorvleermuis

Rombout de Wijs

Mooi portret van een overwinterende grootoorvleermuis. De lichtval geeft de foto een mysterieus tintje.

De kenmerken van de soort zijn goed te zien.

Otter. Foto Hugh Jansman

Sporen herkennen: de otter

De otter komt naar je toe deze winter

De populatie otters groeit in Nederland. Ook buiten de uitzetgebieden in de Kop van Overijssel en Zuidwest-Friesland worden ze waargenomen. Maar om te weten hoe de otters zich verspreiden, is het nodig dat meer mensen die in de natuur komen, de sporen van de otter herkennen.

Kenners geven tips waar u op moet letten.

Hugh Jansman & Dennis Lammertsma

Nadat de otter rond 1988 is uitgestorven zijn tussen 2002 en 2008 in het kader van een herintroductie 31 otters uitgezet in de Kop van Overijssel en Zuidwest-Friesland. Inmiddels groeit de populatie in het uitzetgebied, breidt het areaal zich uit en trekken meer en meer otters uit het gebied weg op zoek naar eigen leefgebied. Met

alle gevolgen van dien. Werden eerst vooral jonge mannen doodgereden, de laatste jaren trekken ook wijfjes weg op zoek naar nieuw leefgebied. Eind september 2008 werd een volwassen wijfje doodgereden bij Doesburg en bleek dat ze dat jaar twee dochters ter wereld had gebracht. Inmiddels worden in de

regio Doesburg-Doetinchem nog steeds ottersporen aangetroffen. DNA-analyse van de uitwerpselen toonde aan dat er nog minimaal twee wijfjes en een mannetje rondlopen. De wijfjes zijn de nakomelingen van het doodgereden wijfje, het mannetje is vrijwel zeker van Duitse komaf. Helaas is de man deze nazomer in het verkeer

rond Doesburg gesneuveld, waarmee de kwetsbaarheid van kleine populaties wordt onderstreept. In juni van dit jaar werd met een cameraval ook een otter gefotografeerd in het Noord-Hollandse & Utrechtse Vechtplassengebied. Deze bevestigde otterwaarnemingen geven aan dat otters, met hun grote capaciteit om zich te verspreiden, zich eenvoudig op grote afstand van het gebied waar ze zijn uitgezet kunnen vestigen en daarna ook lang onopgemerkt kunnen blijven.

Sporen Otters zijn voornamelijk in de nacht actief en vanwege hun lage dichtheid zelden zichtbaar voor het publiek. Het waarnemen van otters beperkt zich meestal tot het vaststellen van sporen van otteraanwezigheid zoals prenten (pootafdrukken) en territoriummarkeringen middels uitwerpselen, de zogenoemde spraints. Prooi-resten en sporen in de vegetatie zijn moeilijker tot een duidelijke soortherkenning te herleiden, maar kunnen wel een indicatie geven. Voor Europa hebben otterexperts vanuit allerlei landen hun ervaringen gebundeld in een rapport, dat is uitgegeven door Aktion Fischotter-schutz, Hankensbüttel, Duitsland (zie 'Verder lezen').

Prenten Prenten of voetafdrukken zijn in Nederland niet altijd even makkelijk te vinden, omdat in de meeste gevallen onbegroeide grond of sneeuw ontbreken. Op begroeide oevers met gras of riet zijn

prenten niet zichtbaar. In het uitzetgebied worden prenten voornamelijk onder bruggen gevonden waar zandige looprichels zijn gerealiseerd, of op onbegroeid nat veen. De otterprenten zijn bij mannetjes 6,1-8,7 cm lang en 5,7-7,1 cm breed. Van vrouwtjes zijn ze 5,5-7,9 cm lang en 5,6-6,6 cm breed (zie foto X). De lengte is sterk afhankelijk van de ondergrond en hoe volledig de prent wordt afgedrukt. Prenten van jonge otters zijn beduidend kleiner. Otters kunnen zich met verschillende 'gangen' lopend voortbewegen (foto x). Bij een wandelgang staan de achterpoten deels op de afdruk van de voorpoten, waarbij de voorpoten 1 à 2 cm voor de voorzijde van de achterpootafdruk staan. De afstand tussen de voorzijden van de pootafdrukken is dan ongeveer 19-26 cm. Zodra otters op een snellere manier gaan voortbewegen gebeurt dat via sprongen. Afhankelijk van de snelheid is de afstand tussen de groep van prenten ongeveer 40 tot 80 cm, maar soms ook minder. De prenten kunnen daarbij schuin achter elkaar staan of als een groepje bij elkaar (foto x). Soms is ook een spoor van de over de grond slepende staart zichtbaar. Op ijs en in sneeuw kunnen otters ook voortglijden op hun buik waarbij bredere banen van wel enkele meters lang bij een halve meter breed kunnen worden gevormd, afgewisseld door pootafzettingen (foto x).

Spraints De snelheid waarmee het voedsel bij otters door het spijsverte-

ringskanaal gaat, is hoog en de opname van voedingsstoffen is weinig efficiënt. Zodoende kunnen otters tientallen ontlasting per dag produceren. Otters poepen niet alleen om de afvalstoffen kwijt te raken maar periodiek vooral vanuit communicatieve overwegingen. In Nederland worden deze spraints vooral in de periode oktober-april gevonden. Otters kunnen aan een spraint ruiken wie de eigenaar is en wat het geslacht en de voortplantingsstatus is van de "afzender". Vandaar dat spraints vaak op duidelijk zichtbare plaatsen worden afgezet en dus ook voor mensen relatief eenvoudig vindbaar zijn. Locaties waar otters hun spraints bij voorkeur afzetten zijn met enige ervaring goed herkenbaar en vanuit otterperspectief goed verklaarbaar. Kruisingen van waterwegen, onder bruggen, een solitaire boom langs een rietkraag, (kano)steigers en andere relevante locaties hebben de voorkeur omdat ze daar eenvoudig door soortgenoten kunnen worden gevonden. Vooral controle onder bruggen is zeer lucratief! Om de geur makkelijker te laten verspreiden, worden de keutels vaak op een verhoging gedeponneerd, zoals wortelstronken van bomen, stenen of molshopen. Mochten die niet aanwezig zijn dan

Figuur 1 Verspreiding otter, juli 2009

Links: ottersporen, een zogenoemde ottergang, op een besneeuwde ijsvlakte. Rechts: het horloge geeft een indicatie van de grootte van de prenten.

kunnen otters zelf gras- of zandhoopjes creëren om daarop te markeren. Veel spraintlocaties worden frequent gebruikt zodat het voor onderzoeksdoeleinden loont om ze goed te documenteren en controleren.

Kleur en geur De kleur, consistentie, vorm en grootte van spraints is zeer variabel. De kleur kan variëren van zwart, bruin, groen, geel, wit tot rood en wordt onder andere bepaald door het voedsel. De consistentie kan variëren van vast tot zachtgeleiachtig en zelfs vrijwel vloeibaar. Als gevolg van de vele onverteerde voedselresten als botjes en schubben hebben de meeste spraints een ruw oppervlak en is de spraint erg breekbaar. Dit is bij andere marterachtigen veel minder het geval; die keutels zijn door prooiresten met haren of veren over het algemeen beter in elkaar gedraaid. De zachtere spraints of gelei kunnen qua consistentie teerachtig zijn maar ook bijna vloeibaar en bevatten vaak minder herkenbare voedselresten. Ze ruiken wel typisch naar otteruitwerpselen en ook van dit type spraints is de kleur erg variabel. Ze worden niet door de anaalklier geproduceerd maar in de darm en het betreft waarschijnlijk slijm dat geproduceerd

wordt om de ruwe voedselresten makkelijker uitscheidbaar te maken. Gedacht wordt dat de zachtere spraints of gelei worden afgezet wanneer een otter wil markeren maar geen uitscheidbare voedselresten in zijn darm heeft.

Ondanks de grote variatie in spraints zijn ze zeer karakteristiek en meestal niet met andere zoogdieruitwerpselen te verwarren. Bij twijfel, bijvoorbeeld bij uitwerpselen van een nerts, wasbeer en egel of braakbal van een ijsvogel, is de unieke geur een belangrijk onderscheidend kenmerk. De wat zoetige visachtige geur is zo karakteristiek dat wie het eenmaal geroken heeft het niet snel zal verwarren.

Spraints kunnen afhankelijk van de locatie en het weer maanden lang blijven liggen. Op beschutte plekken zoals onder bruggen kan dat wel een jaar zijn. Behalve als bewijs voor ottervoorkomen zijn spraints ook geschikt voor onderzoek naar de dieetkeuze, belasting met PCB's en parasieten maar vooral voor DNA-onderzoek (Jansman, 2000). Bij veelvuldig verzamelen van spraints in een gebied kan zodoende ook de populatiestructuur en -dynamiek worden bestudeerd (Lammertsma et al, 2008; Koelewijn et al, 2010). Van belang daarbij

Oproep

De Zoogdierverseniging zet zich graag in voor de monitoring van de ottersverspreiding in Nederland. In 2010 heeft stagiaire Jolanda Snellenberg voor ons al een eerste aanzet gemaakt voor een monitorsysteem. Het doel is om deze winter te starten met de monitoring buiten de uitzetgebieden. Daarvoor zijn voldoende vrijwilligers cruciaal. Dus neem contact op met het secretariaat van de Zoogdierverseniging (zie colofon op pagina 1) als u wilt meedoen!

Naast de gestructureerde monitoring zijn wij natuurlijk altijd geïnteresseerd in losse waarnemingen. U kunt de meldingen van waargenomen otters én hun sporen melden via waarneming@zoogdierverseniging.nl. De doorgegeven waarnemingen zullen worden gedeeld met Alterra. Gezamenlijk zal worden bepaald of er actie moet worden ondernomen, bijvoorbeeld om spraints te verzamelen voor nadere analyse.

Meldingen:

ottermelding@zoogdierverseniging.nl

is dat spraints worden gemeld (zie kader) zodat de spraint op een goede wijze kan worden verzameld en geconserveerd door de onderzoekers.

Aangevreten Langs de waterkant liggen frequent resten van mosselen, kreeften en soms aangevreten vissen. Het is echter zeer moeilijk om prooiresten als zekere otteractiviteit te betitelen omdat andere diersoorten vergelijkbare sporen kunnen achterlaten.

In een enkel geval zijn herkenbare wissels waar te nemen, maar die hoeven niet perse door otters te zijn gecreëerd of alleen door otters te worden gebruikt. Ook kunnen rolplaatsen in gras of riet aangetroffen worden. Dergelijke sporen zijn mogelijke indicaties voor otteraanzigheid, maar geen hard bewijs.

Otteraanzigheid Otters kunnen bij hun nachtelijke activiteiten probleemloos tien tot dertig kilometer afleggen. Daarbij wordt periodiek en afhankelijk van de dichtheid actief gemarkeerd met spraints. Spraints vormen dan ook de basis van de ottermonitoring aangezien ze goed herkenbaar zijn en nauwelijks te verwarren met uitwerpselen van andere soorten. Gouden regel is dat daar waar spraints gevonden worden er otters voorkomen, maar indien er geen spraints gevonden worden dat niet betekent dat er geen otters zitten. Indien de dichtheid van otters erg laag is, is het spraintgedrag van otters beperkt en daarmee de trefkans erg laag. Daar waar de dichtheid hoog is en competitie dreigt, worden vele spraints gevonden.

De door Alterra-Wageningen UR uitgevoerde basismonitoring beperkt zich voornamelijk tot de populatie in de uitzetbiotoop en secties op doodgevonden otters. Nu de populatie in de uitzetbiotoop redelijk de draagkracht heeft bereikt, zoeken meer en meer jonge otters hun heil daarbuiten. De dieren die daarbij sneuvelen komen vaak wel beschikbaar voor onderzoek. Otters die zich vestigen in gebieden zonder partners of met lage dichtheden kunnen echter lang onopgemerkt blijven. Voor die dieren is tevens de noodzaak om vanuit concurrentie oogpunt actief te markeren erg laag waardoor het

vinden van spraints moeizaam is. Vandaar dat het erg arbeidsintensief is om vestiging van otters buiten de bekende gebieden aan te tonen. En daar ligt de kracht van een groot netwerk van gemotiveerde vrijwilligers.

Meedoen Middels dit artikel willen we zo veel mogelijk personen inspireren om erop uit te gaan en bij veldbezoeken ook gericht te zoeken naar ottersporen. Het is niet de vraag of de otter in geschikte leefgebieden opduikt, maar hoe snel al. En wat zou het dan mooi zijn als die uitbreiding met behulp van vrijwilligers kan worden aangetoond. Met die waarnemingen kunnen wetenschappers efficiënter het DNA-onderzoek aan spraints uitvoeren en zodoende vaststellen wat het geslacht en de herkomst van de otters is. Daarnaast kunnen betrokkenen zoals terreinbeheerders, vissers en muskusrattenbestrijders geïnformeerd worden zodat de juiste maatregelen met betrekking tot verkeersveiligheid, fuik- en klemrisico's kunnen worden genomen.

Nog beter zou het zijn wanneer er een gestructureerde aanpak is, een echte monitoring waarbij een netwerk van potentiële otterlocaties volgens protocol worden bezocht op ottersporen. Zodoende kan ook door het registreren van 'negatieve' waarnemingen een goed beeld worden verkregen van de uitbreiding van de populatie. Dit zou goed ondergebracht kunnen worden bij het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM) en worden gecoördineerd door de Zoogdiervereniging.

De otter, symbool van de Zoogdiervereniging, is weer terug, maar nog niet helemaal veilig. Laten we proberen zijn gangen na te gaan zodat beschermingsmaatregelen effectief kunnen worden toegepast. Veel plezier de komende winters en kijk bijvoorbeeld eens onder de brug bij u om de hoek!

Hugh Jansman & Dennis Lammertsma
Hugh.Jansman@wur.nl

Beide auteurs zijn werkzaam bij Alterra-Wageningen UR. Hugh Jansman is daarnaast bestuurslid van de Zoogdiervereniging.

Sporen waaraan de aanwezigheid van otters kan worden vastgesteld:

Uitwerpselen en prooiresten (Amerikaanse rivierkreeft/blankvoorn)

De onderste twee foto's zijn een rolplaats en een wissel

Foto's Hugh Jansman / Dennis Lammertsma

Jasja Dekker (l) en Geert Groot Bruinderink. Foto Dick Bekker

Interview met Geert Groot Bruinderink en Jasja Dekker

Meer aandacht voor wild zwijn

Biologen Geert Groot Bruinderink en Jasja Dekker schreven een boek over het wild zwijn, dat onlangs verschenen is. Ze zorgden daarmee voor een primeur, want ondanks alle aandacht voor deze spraakmakende zoogdieren door de eeuwen heen is er in Nederland niet eerder een boek over wilde zwijnen geschreven. Een mooie afronding van het Jaar van het Wild Zwijn en aanleiding voor een goed gesprek met Zoogdier.

Door Eric van Kaathoven

Sinds kort werkt niet alleen Jasja Dekker maar ook Geert Groot Bruinderink bij de Zoogdierverseniging. Dat maakt een afspraak voor een goed gesprek over wilde zwijnen snel gemaakt. Tijdens dit gesprek is het boek er nog niet, wel circuleren er pdf-jes en drukproeven. En die zien er veelbelovend uit. Beide auteurs zien met enthousiasme uit naar de eerste exemplaren en praten met grote passie over wilde zwijnen. Ze beschrijven de zwijnen als 'guitig', 'slim' en 'spannend'. Dekker: "Als

je op de Veluwe bent en je hoort een zwijn ritselen in de verder stille nacht, dan maakt dat echt wel indruk. Ze kunnen net zoveel wegen als een volwassen mens en hebben indrukwekkende hoektanden." Groot Bruinderink weet daar alles van. Hij heeft zelfs de nodige ervaring met het vangen en oormerken van wilde zwijnen voor onderzoeksdoeleinden. En hij kent de anekdotes van jagers uit de tijden van de drijfjachten. Ga nooit tussen een zeug en haar jongen staan en tijdens de jacht mijd

je de wissels. Daar rennen ze over, als ze worden opgejaagd en dan kun je beter niet in de weg staan. Groot Bruinderink: "Ik heb wel drijvers gezien die met hele jappen in het ziekenhuis belandden. Geen fraai gezicht."

Media In het algemeen hebben mensen echter niets van de wilde zwijnen te vrezen, benadrukken beide biologen. Omgekeerd natuurlijk wel. Wilde zwijnen zijn eeuwenlang vooral gezien als schadelijk

Wild zwijn verjaagt edelhert. Foto Edwin Kats

wild dat vooral goed was om op het bord te belanden. En ook nu komen ze vaak negatief in het nieuws. Ze veroorzaken schade bij boeren en anderen: de halve akker met maïs, het voetbalveld of de voortuin omgeploegd door een rotte zwijnen op zoek naar voedsel. En dan zijn er nog de aanrijdingen en daarmee de verkeersoverlast. Dat negatieve beeld is trouwens een van de aanleidingen om het boek te schrijven. Dekker: "In de media zie je maar de helft van het verhaal, wij willen het hele verhaal vertellen." Groot Bruinderink heeft daarbij nog een heel persoonlijke reden. Hij doet al sinds de jaren zeventig onderzoek naar wilde zwijnen en schreef tientallen rapporten over het wild zwijn. Nu zet hij voor het eerst alles op een rij en in die zin is het boek voor hem ook een echte kroon op het werk. Groot Bruinderink: "Bovendien was het natuurlijk de hoogste tijd, dat er eindelijk eens een boek kwam over wilde zwijnen in Nederland."

Tijdens het schrijven viel het Dekker en Groot Bruinderink op hoe weinig er eigenlijk bekend is over wilde zwijnen in Nederland. Fundamenteel onderzoek naar hoe populaties zich ontwikkelen en hoe de wilde zwijnen zich verplaatsen bijvoorbeeld, wordt al lang niet meer gedaan. Dat is des te opmerkelijker omdat er wel wordt 'beheerd', oftewel gejaagd om de aantallen te beper-

ken, zonder dat we goed weten wat de effecten zijn. Daarom pleiten ze ook voor proeven met het achterwege laten van beheer. Niet omdat ze voor of tegen jacht zijn maar omdat zonder kennis een goed beleid onmogelijk is. De behoefte aan meer onderzoek wordt alleen maar groter nu er steeds meer zwijnen voorkomen in Nederland, ondanks het afschot. Het zogenoemde nulstandbeleid waarbij de zwijnen buiten de Veluwe en de Meinweg niet voor mogen komen, wordt zo langzamerhand onhoudbaar volgens beide heren.

Lynx en wolf Ook over de vermeende nadelen van wilde zwijnen in ecologisch opzicht weten we nog maar weinig. Omdat er wel eens larven van het vliegend hert gevonden zijn in de maag van een zwijn, is

"In de media zie je maar de helft van het verhaal, wij willen het hele verhaal vertellen."

de suggestie snel gewekt dat wilde zwijnen slecht zijn voor deze zeldzame insecten. Maar dan is toch wel erg opvallend, dat juist de gebieden waar de meeste vliegend herten waargenomen worden, gebieden zijn met hoge dichtheden wilde zwijnen. Volgens Groot Bruinderink zijn het ook

meer toevalstreffers, als het zwijn op deze larven stuit. Wilde zwijnen zijn opportunisten die eten wat ze op hun pad krijgen. Ze kunnen door hun gewoel en gewroet juist bijdragen aan meer dynamiek in de natuur. Ze creëren een ander microklimaat en andere planten krijgen een kans zich te ontwikkelen, zoals berk, beuk, grove den maar ook grassen. Mits ze niet elke week of om de paar dagen op dezelfde plek komen wroeten. Normaal doen zwijnen dat ook helemaal niet, maar als je ze in hoge dichtheden in een gebied 'opsluit', zoals in Nederland, dan hebben ze geen keus.

Maar dat gaat misschien wel veranderen. Niet alleen door ander beheer, maar ook de terugkeer van de wolf en in mindere mate de lynx kan de dynamiek in de populatie zwijnen aanzienlijk beïnvloeden.

Groot Bruinderink: "Een lynx zal hooguit een enkel biggetje aandurven en wolven mijden ook bij voorkeur een aanvaring met een gezond volwassen zwijn, maar jonge beesten lopen natuurlijk wel gevaar." Het ruimtelijke patroon verandert, omdat zwijnen plekken met wolven zullen mijden. Dat ruimtelijke effect zal volgens Dekker groter zijn dan de toch vrij tijdelijke jacht door de mens. De wolven zullen er immers niet eventjes maar altijd zijn. Maar vooralsnog hoeven de zwijnen alleen de mens nog te vrezen.

En die mens die handelt dus, zo bleek tij-

NIEUW BOEK

Geert Groot Bruinderink (1949) studeerde biologie aan de Rijksuniversiteit te Groningen. In 1987 promoveerde hij op de relatie tussen

wilde ganzen en de veehouderij. Daarna nam onderzoek naar het beheer van wilde hoefdieren een belangrijke plek in binnen zijn werkzaamheden. Hij schreef hierover een groot aantal publicaties. In juli 2010 zette hij de

stap van Alterra Wageningen UR naar de Zoogdierverseniging.

Jasja Dekker (1975) studeerde biologie aan de Landbouwniversiteit Wageningen. In 2006 promoveerde hij aan de intussen omgedoopte Universiteit

Wageningen op foera-gegedrag van konijnen. Na zijn promotie deed hij bij de Zoogdierverseniging onderzoek naar onder andere landschapsgebruik en ecologie van konijnen, kleine marterachtigen en exotische

zoogdieren en hij is er coördinator zoogdiermonitoring.

Wilke Zwijnen belicht objectief de voors en tegens in de sterk gepolariseerde discussie. In het 'Jaar van het Wild Zwijn' brengt dit boek een helder beeld over de laatste stand van zaken rond onder meer afschotbeleid, landbouwschade en verkeersveiligheid.

KNNV Uitgeverij i.s.m. de Zoogdierverseniging, Geert Groot Bruinderink en Jasja Dekker, 112 p., ISBN 978 90 5011 328 1, € 19,95. Het boek is verkrijgbaar in de boekhandel en via www.knnvuitgeverij.nl

dens het schrijven van het boek, niet op basis van gedegen onderzoek. Dat vinden de auteurs opmerkelijk en het brengt hen op de gedachte, dat het misschien ook anders zou kunnen. Groot Bruinderink: "Nu wordt er veel gejaagd in de natuur, je zou dat juist kunnen gaan doen langs wegen en op landbouwgronden, waar ze overlast kunnen veroorzaken. Dat werkt afschrikkend, waardoor de zwijnen juist die gebieden zouden kunnen gaan mijden." Het is een idee van een van de mensen die geïnterviewd worden in het boek, Marcel Vossestein. Hij denkt dat het huidige afschot de dieren juist de landbouwgronden opjaagt en pleit al jaren met passie voor een andere koers.

Vlees Of waarom niet het Duitse systeem overnemen waarbij een jager met de boer een contract afsluit om het land schadevrij te houden? De jager betaalt de schade, als die toch optreedt, maar mag in ruil daarvoor de zwijnen schieten. Wat de auteurs betreft gaan we in Nederland heel anders over wilde zwijnen nadenken, want historisch gezien horen ze gewoon bij ons land. De Zoogdierverseniging bekijkt de mogelijkheden van nieuwe leefgebieden voor wilde zwijnen. Misschien hoeven ze niet overal een plek te krijgen maar wel in veel meer gebieden dan nu het geval is. Met aanvullende maatregelen als goede rasters, kan de overlast beperkt blijven.

Groot Bruinderink:

"Overheden en natuurorganisaties hebben zich enorm ingezet voor verbindingen tussen natuurgebieden. Mogen de wilde zwijnen daar soms geen gebruik van maken dan?"

Aan het eind van het boek wordt zelfs de mogelijkheid geopperd om de zwijnen toe te laten op landbouwgronden als een alternatief voor het vlees uit de intensieve veehouderij. Gewoon de wilde zwijnen de ruimte laten en regelmatig 'oogsten' voor de verkoop. Groot Bruinderink: "Die wilde zwijnen hebben echt een stuk beter leven dan hun verre verwanten in de bio-industrie en in andere landen als Duitsland, Frankrijk en Zwitserland gaat het al zo." "En het levert heel lekker vlees op", voegt Dekker er aan toe.

Zwijnenplatform Daarmee blijken ze in goed gezelschap te zijn. Door de eeuwen heen (van Romeinen tot middeleeu-

wen en daarna) is het wild zwijn bejaagd en gegeten. Jacht was ook de aanleiding voor prins Hendrik om, toen ze uitgestorven waren, uit Polen wilde zwijnen te herintroduceren op de Veluwe. In Limburg kwamen ze uit zichzelf uit Duitsland terug. Die twee populaties zijn daarmee genetisch verschillend en zien er zelfs anders uit. Ook vanuit dat oogpunt (genetische menging) is de spontane verspreiding die nu plaatsvindt, toe te juichen. De overlast blijkt trouwens ook van alle tijden. In het boek wordt uit bronnen geciteerd, waaruit blijkt dat boeren op de Veluwe ook in 1760 al klaagden over overlast van wilde zwijnen.

Groot Bruinderink en Dekker zijn duidelijk realisten. Ze hebben met hun passie voor de wilde zwijnen de overlast, die er ook is, niet uit het oog verloren. Ze pleiten voor de oprichting van een platform Wild zwijn, waar alle betrokken partijen met elkaar overleggen over welke kant het op moet in een bepaald gebied en welke maatregelen genomen moeten worden. Bij dat overleg zitten boeren, jagers, natuurbeschermers, onderzoekers en noem maar op. Een veredeld Faunabeheereenheidbestuur maar dan alleen voor het wild zwijn. In de stad Berlijn bestaat al zo'n platform en dat werkt prima. Groot Bruinderink: "Uit de loopgraven, het gesprek met elkaar aangaan en zoeken naar consensus." Ook netelige kwesties als de risico's op

verspreiding van ziekten kunnen daar aan de orde komen. Overigens wordt de kans op besmetting met de moderne intensieve veehouderij

niet groot geacht. Die varkens zitten allemaal binnen in stallen en kunnen dus nooit een wild zwijn tegenkomen. Door goede monitoring en rastering is dat risico nog verder te verkleinen. Al dat soort zaken kan in een Zwijnenplatform besproken worden, maar ook de kansen die het wild zwijn biedt. Want dat moet de auteurs aan het slot van het gesprek nog wel even van het hart. Waarom de grote natuurorganisaties zo weinig doen met het wild zwijn, daar snappen ze heel weinig van. Dekker: "Die laten het echt afweten. En dat terwijl veel soorten profiteren van de komst van wilde zwijnen. Het is een soort vlaggenschip, een panda, dat staat voor veel meer dan alleen het zwijn zelf."

Eric van Kaathoven, Zoogdierverseniging

Kansenkaart 'Wilde Zwijnen in Nederland' gepresenteerd

De Zoogdiervereniging, ARK Natuurontwikkeling en Alterra-WUR hebben een onderzoek uitgevoerd naar mogelijke nieuwe Nederlandse leefgebieden voor het wild zwijn. Uit dit onderzoek blijkt dat in tientallen natuurgebieden in Zuid-, Midden- en Oost-Nederland plek zou kunnen zijn voor het wild zwijn. Op dit moment mogen wilde zwijnen slechts in twee gebieden voorkomen, maar rukken ze op diverse plaatsen op.

Jasja Dekker, Stefan Vreugdenhil, Geert Groot Bruinderink en Leo Linnartz

Volgens het huidige beleid mogen wilde zwijnen alleen op de Veluwe en de Meinweg (Limburg) voorkomen, daarbuiten geldt het zogenoemde nulstandbeleid. Buiten deze gebieden mogen dus geen zwijnen voorkomen, maar deze nulstand wordt niet gehaald. Er zijn al wilde zwijnen gesignaleerd op diverse plaatsen buiten deze gebieden in de provincies Gelderland, Limburg, Overijssel, Drenthe, Noord-Brabant en (in september 2010) Utrecht (figuur 1). Daarmee wordt het nulstandbeleid onhoudbaar. De Zoogdiervereniging vindt dit beleid ook ongewenst, omdat wilde zwijnen van oudsher gewoon in Nederland thuishoren en een belangrijke rol spelen in de natuur. Met de kansenkaart, die is gepresenteerd op een symposium op 10 november jl., willen wij de discussie rond wilde zwijnen openbreken. Waar ligt de toekomst van het wild zwijn in Nederland?

Kansen Van oorsprong kwam het wild zwijn in bijna heel Nederland voor en het dier is bezig aan een langzame maar spontane kolonisatie van delen van Nederland. Hoog tijd om de vraag te stellen: in welke gebieden kunnen de zwijnen een blijvende plek vinden? Want er wordt vaak

over schade en overlast gesproken, maar het wild zwijn heeft ook een belangrijke positieve invloed op ecologisch en economisch vlak. Hierover zijn het afgelopen jaar diverse publicaties verschenen (zie 'Verder lezen').

Vanuit het wild zwijn gezien is vrijwel heel Nederland geschikt leefgebied. Het wild zwijn kan namelijk voorkomen in veel verschillende biotopen, zoals loofbossen, bos-graslandmozaïeken, moerassen, rietlanden en struwelen. De soort handhaaft zich in het buitenland tot in stedelijke gebieden. Een bekend voorbeeld hiervan is Berlijn. Maar bij het zoeken naar kansen moet niet alleen rekening worden gehouden met de voorkeuren en behoeften van de wilde zwijnen maar ook met die van mensen.

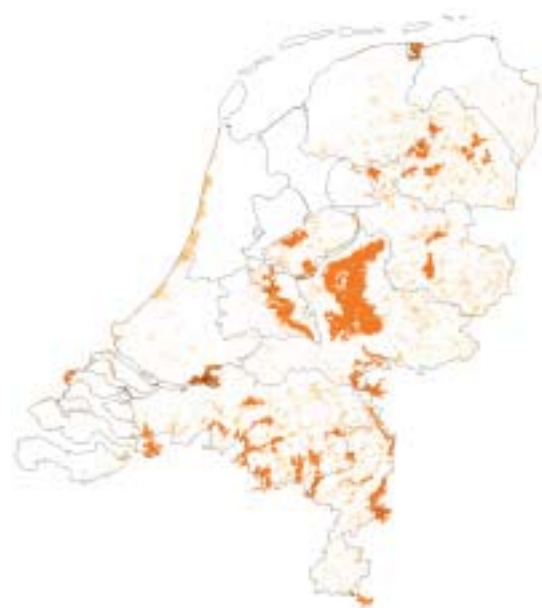
Als we beginnen met de kaart van Nederland en dan telkens gebieden afpellen die minder of niet geschikt zijn, dan houden we de kansenkaart in figuur 2 over. Als eerste vallen de moeilijk bereikbare Waddeneilanden af, daarna de bebouwde omgeving, inclusief de glastuinbouw en bedrijventerreinen. Vervolgens vallen de grootschalige open gebieden af, met daarin veel landbouwbedrijven. Bovendien

zijn hier geen bossen van voldoende omvang voor rust en voedsel, waardoor er buitenproportionele overlast is te verwachten. Wat resteert, kan worden gezien als een 'bruto-zoekgebied'. Maar dan zijn we er nog niet.

Het is raadzaam om het wild zwijn met name ruimte bieden in natuurgebieden. Zowel bestaande oudere natuurgebieden als nieuwe natuur in bijvoorbeeld de uiterwaarden. Juist in die natuurgebieden kan het wild zwijn zijn positieve kant laten gelden en de overlast wordt beperkt door de kernpopulaties juist in natuurgebieden ruimte te bieden. Deze natuurgebieden moeten dan wel voldoende robuust zijn en de juiste eigenschappen hebben (zoals de aanwezigheid van voldoende bos) om als kerngebied voor het wild zwijn te kunnen fungeren. Bij deze kansenkaart is 2.000 hectare aangehouden als minimumoppervlak van geschikte natuurgebieden. Zelfs wanneer in de naastgelegen (landbouw)gebieden het nulstandbeleid wordt gehandhaafd, hebben deze natuurgebieden een voldoende omvang om gezonde populaties te herbergen. Kleinere gebieden, vanaf 1000 ha, kunnen ook gezonde populaties herbergen, maar dan wel in

Figuur 1 Waarnemingen van het wild zwijn 1980 t/m 2009.

Figuur 2 Kanskaart wilde zwijnen in Nederland. Oranje: geschikt en bereikbaar leefgebied in natuurgebieden; lichtoranje: overige natuur binnen het nettozoekgebied dat van belang kan zijn voor een metapopulatie en de verspreiding van wilde zwijnen.

combinatie met andere natuurgebieden in de omgeving, waardoor een metapopulatie kan ontstaan.

Na deze stap blijft een aantal natuurgebieden over van voldoende omvang die geschikt zijn voor het wild zwijn. Omdat we niet uit gaan van het uitzetten van populaties, is een laatste selectiestap die gebieden die spontaan kunnen worden gekoloniseerd door het wild zwijn. Bij deze stap zijn bijvoorbeeld de Noord- en Zuid-Hollandse duingebieden alsnog afgevalen. Wat overblijft is de nettokanskaart: een aantal natuurgebieden van voldoende omvang dat spontaan zou kunnen worden gekoloniseerd.

In een aantal van deze gebieden worden recent al (zwervende) wilde zwijnen gesignaliseerd. Uiteraard worden ook zwijnen buiten de nieuwe kanskaart waargenomen. Toeval bepaalt immers ook waar rondzwervende wilde zwijnen terecht komen en waar ze onderweg gezien worden.

Zoekgebieden Het merendeel van de gebieden die zijn opgenomen in de kanskaart kan worden ingedeeld in een aantal clusters:

- ① Drenthe/Friesland/Overijssel, met gebieden als de Weerribben, het Dwingelderveld, Fochteloërveen en de boswachterijen Appelscha, Smilde, Grollo, Schoonlo en Exloo
- ② Centraal Overijssel, met daarin de Salandse Heuvelrug, Lemelerberg en Beerze
- ③ Zuidoost-Gelderland: Rijk van Nijmegen (Groesbeek) en Gelderse Poort
- ④ Zuid-Brabant, met onder andere Grens-park De Zoom-Kalmthoutse Heide, Kampina, Kempen, Leenderbos, Weerter- en Budelerbergen, Strabrechtse Heide, Loonse en Drunense Duinen, de Oirschotse Heide en Deurnse Peel en Maria-peel
- ⑤ Grensgebied Limburg, met daarin Maasduinen, Meinweg en Boswachterij Vaals
- ⑥ Gelderland/Utrecht/Flevoland: Utrechtse Heuvelrug, Goois Natuurreser-

vaat, Veluwe, Horsterwold en Oostvaardersplassen

Buiten deze clusters liggen de geschikte leefgebieden Biesbosch, Kop van Schouwen en het Lauwersmeer.

Hoe verder? Met deze kanskaart hebben we dus een aantal zoekgebieden benoemd waar het wild zwijn in de toekomst leefgebied zou kunnen hebben. Het is een eerste stap op weg naar meer plekken in Nederland waar het wild zwijn weer gewoon thuis mag zijn. Maar er moet nog meer gebeuren. Zo is het aan te bevelen per gebied een grondige analyse te maken van mogelijke knelpunten én de oplossingen. In Limburg gebeurt dit al. Knelpunten kunnen onder meer worden gevonden in de landbouwsector: op welke plaatsen worden scharrelvarkens gehouden, waarbij de kans op overdracht van ziektes reëel is? En, waar zijn lokaal teelten van kwetsbare gewassen? Een goed beheerplan in de landbouwgebieden kan de schade sterk beperken en de dieren binnen natuurgebieden houden. En hoe wordt landbouwschade die toch optreedt vergoed? Daarnaast is er het risico op verkeersslachtoffers: hoe verhoudt een zwijnenpopulatie zich met het lokale wegennet? Vaak zijn, soms hele eenvoudige, oplossingen beschikbaar, bijvoorbeeld bepaalde wegen verkeersslu maken. Zaak is wel dat de knelpunten en oplossingen tijdig in beeld worden gebracht. Uiteindelijk is het aan de provinciebesturen om nieuwe leefgebieden aan te wijzen. De mogelijkheden zijn er!

Woord van dank Wij bedanken het Prins Bernhard Cultuurfonds voor de financiële bijdrage om deze kanskaart te kunnen maken.

Jasja Dekker, Stefan Vreugdenhil (stefan.vreugdenhil@zoogdierverseniging.nl) en Geert Groot Bruinderink (tevens Alterra-WUR) werken bij de Zoogdierverseniging. Leo Linnartz is werkzaam bij ARK Natuurontwikkeling.

Verder lezen?

- De kaarten die bij de verschillende stappen horen zijn terug te vinden op de website van de Zoogdierverseniging.

Noordse woelmuus. Foto René Wanders

Noordse woelmuizen versus veldmuizen

De winnaar verliest

Op Koudenhoorn, een schiereiland bij de Kagerplassen in Zuid-Holland, worden noordse woelmuizen en veldmuizen gevangen. Op kleine schaal bekeken blijkt dat de twee soorten voor een groot deel op gescheiden plekken gevangen worden, zodat er echte veldmuizenplekjes zijn en echte noordse woelmuizenplekjes. Gericht en intensieve waarnemingen in het veld leerden dat de veldmuis bij confrontatie de verliezer is. Je kunt je afvragen hoe het dan komt dat hij toch als soort de noordse woelmuis kan verdrijven?

René Wanders

Om meer te weten te komen over de onderlinge concurrentie bij de *Microtus*-soorten is aan de zuidkant van de Kagerplassen, ten noorden van Leiden in Zuid-Holland, een onderzoek gestart. Het onderzoeksgebied ligt op een schiereiland en is met het dorp Warmond verbonden door een brug naar het vaste land. In een tamelijk droge rietzone werden tot onze

verrassing nog regelmatig noordse woelmuizen gevangen. Op dezelfde locatie werden ook bosspitsmuizen, dwergmuizen, bosmuizen, rosse woelmuizen en veldmuizen gevangen.

Voor veldmuizen lijkt het rietland een marginaal biotoop en het aantal vangsten ligt op ongeveer hetzelfde niveau als dat van de noordse woelmuis (circa 1 exemplaar

per 100 m²).

Er wordt elk winterseizoen één keer per twee weken gevangen, beginnend eind oktober tot in ieder geval eind maart. De vallen worden op vaste plaatsen, goed weggestopt in de vegetatie, opgesteld, genummerd en in kaart gebracht. Na twee dagen prebaiten worden ze op scherp gezet en eenmaal per 2,5 uur gecontro-

leerd. Zo werden per dag meerdere muizen in één val gevangen.

Ontmoetingen Uit diverse onderzoeken (La Haye 2004; Nijhof 2001) blijkt dat waar noordse woelmuizen en veldmuizen samen voorkomen de noordse woelmuis vaak het veld moet ruimen voor de veldmuis. Dit is zeker het geval wanneer de dichtheid van de laatste soort toeneemt en de vegetatie voor veldmuizen geschikt is. Nu is er nog heel weinig bekend over het hoe en waarom van deze onderlinge concurrentie en hoe het de veldmuis (en in andere gebieden ook de aardmuis) lukt om de toch behoorlijk grotere en zwaardere noordse woelmuis te verdringen. In het soortbeschermingsplan voor de noordse woelmuis wordt dan ook aangedrongen op onderzoek naar dit verschijnsel.

Het vangen van muizen met vallen is voor verspreidingsonderzoek en eventueel het bepalen van voorkeursbiotoop en vegetatie wel geschikt, maar wanneer gedetailleerder gekeken moet worden waar welke muizen precies aanwezig zijn en wat zij doen bij ontmoetingen met de andere soorten zijn deze vangmethodes te grof. Daarom is gestart met veldwaarnemingen om zo mogelijke verschillen in gedrag tussen veldmuis en noordse woelmuis te kunnen ontdekken en te registreren waar ze actief zijn. Ook is gekeken naar wat er zoal gebeurt bij eventuele ontmoetingen tussen de twee soorten.

In 2009 was het riet op Koudenhoorn voor een deel gemaaid. Daarbij werden ook banen opengemaakt door de riet- en zeggenkraag, waar de twee soorten woelmuizen samen voorkwamen. Zodoende werd vanuit die opengemaakte stukken ineens een betere inkijk in het leefgebied van beide soorten verkregen en was het mogelijk hen te zien tijdens het foerageren. Het was verder alleen nog maar een kwestie van geduld en heel veel stil op een krukje zitten bij die plekken, waarvan wij wisten, dat de twee soorten voorkwamen.

Verrassend Op zich was dat stilzitten eigenlijk nooit saai. Oog in oog komen met een rondsluipende roerdomp, een waterral die langs de oever rent, een ijsvogel die de vorst wel had overleefd balancerend op een overhangende rietstengel, een dwergmuis die heel voorzichtig omhoog klauterde naar een nog volle rietpluim of lisdodde, na het eerste halfuurtje stilzitten was er altijd wel wat te zien. Maar niet altijd de soorten waar het om ging. Toch werden in de loop van de rest van de win-

ter en vooral het vroege voorjaar nog flink wat waarnemingen verzameld.

Allereerst viel, vergeleken met het gedrag van de veldmuis, de enorme beweeglijkheid van de noordse woelmuis op. Wanneer ze van onder de vegetatie vandaan komen, zekeren beide soorten gedurende lange tijd. De veldmuis komt daarna voorzichtig, beetje bij beetje tevoorschijn of rent over korte afstand. Een noordse woelmuis aarzelt nog even, rent desnoods weer terug of steekt meteen een flink stuk over, soms wel meer dan vijf meter in één keer, stopt dan abrupt en gaat weer terug of duikt ergens anders weer onder de bedekking. Verrassender was het om te zien dat een noordse woelmuis ook regelmatig klimt, iets wat ik een veldmuis nooit heb zien doen. Ze komen dan boven in een zeggenpol tevoorschijn en rennen vervolgens er overheen weer verder, soms over meerdere zeggenpollen, voor ze de dekking weer induiken. Ook als er sneeuw ligt doen

ze dat nog.

Zoals te verwachten is, blijkt de noordse woelmuis ook vrijwillig te zwemmen. Er werd gezien dat ze van meer dan vijf meter van de oever doken, zo diep, dat ze niet meer te zien waren en pas vele meters verder weer boven kwamen. Zo zwommen ze ook naar polleneilandjes ver van de oever af, om daar te gaan foerageren.

Confrontaties Op één plek is een voerplek gecreëerd om te proberen de twee woelmuissoorten tegelijkertijd te zien. Het waren daar de veldmuizen, die tunneltjes maakten naar deze voerplek toe en dan vanuit hun tunneltje het voer verorberden. De noordse woelmuizen kwamen pas lange tijd nadat het voer er werd uitgestrooid en volgden meestal een andere tactiek. Ze renden vanuit een verder weggelegen dekking naar de voerplek toe, paktten wat beet, meestal een groot item en renden dan met het eten weer terug de

Boven: het onderzoeksgebied op Koudenhoorn bij de Kagerplassen

Onder: biotoop van de noordse woelmuis. Foto's René Wanders

Onderzoekers bij het controleren van de gezette vallen. Foto's René Wanders

dekking in. Sommige herhaalden dit zelfs een aantal keren achtereen. Alsof ze bezig waren ergens anders alvast een voorraadjie aan te leggen. Dit gedrag vertoonden ze zeker niet altijd, maar in ieder geval veel meer dan de veldmuizen, waarvan dat niet werd gezien. Een ander opvallend verschil was, dat veldmuizen elkaars nabijheid veel meer tolereerden en soms met drie tegelijk aanwezig waren bij uitgestrooide voedsel. Noordse woelmuizen toonden zich veel minder tolerant en benaderden elkaar bij een eventuele ontmoeting agressief. Het gevolg was dat nooit meer dan één noordse woelmuis tegelijk op de voederplaats werd gezien.

Confrontaties tussen de twee soorten werden maar vier keer gezien. Dat kwam waarschijnlijk ook omdat ze allebei vermijdend gedrag vertoonden. Zo gauw de ene soort arriveerde, terwijl de andere al op de voerplek was, trok meestal degene die aan het eten was zich terug zonder verdere interactie. Bij de keren dat het wel tot een confrontatie kwam, bleek de noordse woelmuis agressief en veruit de sterkste. De noordse woelmuis won het altijd van de veldmuis, die vluchtgedrag vertoonde.

Natuurlijk zijn dit soort waarnemingen, zeker in deze aantallen niet, voldoende om achter het hoe en waarom van de concurrentie tussen de twee soorten te komen. Daarvoor moeten er veel meer gegevens verkregen worden, ook uit experimenten en laboratoriumobservaties in proefopstellingen. Maar de voorlopige veldwaarnemingen geven toch wel alvast een aanwijzing over het verschil in de aard van het beestje en zijn zeker aanleiding voor verder onderzoek.

Experiment De op Koudenhoorn voorkomende kleinere veldmuizen lijken in het

algemeen veel rustiger en toleranter en houden zich meer ondergronds op dan de forse noordse woelmuis, die zeker geen koudwatervrees vertoont en zich veel beweeglijker en agressiever gedraagt. Het is dan ook bijna niet voor te stellen dat veldmuizen de meestal grotere en agressievere noordse woelmuis zomaar weten te verdringen uit een gebied. Je kunt je afvragen of het verdwijnen van de noordse woelmuis van een plek, wanneer er veel veldmuizen aanwezig zijn, dan alleen maar een kwestie van voedselconcurrentie is tussen beide soorten of dat er toch ook andere onbekende factoren meespelen. En welke zijn dat dan?

Een klein experiment maakt aannemelijk dat het in ieder geval niet alleen om voedsel gaat. Eind februari hebben we bij wijze van proef een aantal veldmuizen weggevangen op de plekken, waar we vóór de vorst van januari eerst wel noordse woelmuizen vingen, maar erna alleen nog maar veldmuizen. In die periode van alleen veldmuizenvangsten was bij elke controle toch ook meer dan vijftig procent van de vallen gewoon open. Het lijkt dus aannemelijk dat er toen geen noordse woelmuizen zaten. De weggevangen veldmuizen (9) hebben we op meer dan tien kilometer afstand losgelaten, zodat we zeker waren, dat ze niet terugkeerden. Al bij de eerstvolgende keer vangen, twee weken later, vingen we weer drie noordse woelmuizen op deze plekken. De rest van het jaar bleef het, zoals vanouds, noordse woelmuizengebied. Het lijkt er dus toch op, dat alleen al de aanwezigheid van veldmuizen de noordse woelmuis doet uitwijken. Hoe en waarom? We zouden het heel graag verder onderzoeken.

René Wanders,
vogelgelui@vogelgeluid.nl

Kleine bever

Nog één leuke waarneming van de noordse woelmuis deed ik bij de veldwaarnemingen. Het is bekend, dat noordse woelmuizen redelijk goed kunnen klimmen. Op Koudenhoorn dreigt hier en daar het rietland dicht te groeien met wilgen en er waren er om die reden een paar omgezaagd. De afgezaagde takken lagen nog tussen het riet. Tot mijn verwondering zag ik, net als rosse woelmuizen dat ook wel doen, een noordse woelmuis tot wel 50 cm hoog in een wilgentak klimmen om daar vervolgens de knoppen en schors van de takken te gaan eten. Op een gegeven moment knaagde hij een jonge tak zelfs helemaal door en ging er, net als een kleine bever, met de tak in zijn bek vandoor en verdween in een zeggenpol. Later vonden we nog diverse wilgenschuiten die afgeknaagd waren. Of ze allemaal door de noordse woelmuizen zijn bewerkt is natuurlijk niet zeker.

Verder lezen of bestellen?

- Haye, M. de la & Drees J.M., 2004. Soortbeschermingsplan noordse woelmuis. Rapport EC-LNV nr. 270
- Nijhoff, B.S.J. & Apeldoorn R.C. van, 2001. De noordse woelmuis in Noord-Holland midden. Alterra rapport nr. 576. Wageningen.

Tijdens het zomerkamp wordt onderzoek gedaan met inloopvallen. Foto Kees Mostert

Zomerkamp in Finland

Vleermuizen in de sauna

Van 13 tot en met 23 juli 2010 organiseerde de Veldwerkgroep van de Zoogdiervereniging een zomerkamp in Finland. Het onderzoeksgebied omvatte de (ruime) omgeving van het nationale park Patvinsuo, gelegen in Noord-Karelië, het centrale deel van Finland tegen de Russische grens.

Doel van het kamp was om het gebied te inventariseren op het voorkomen van zoogdieren en kennis uit te wisselen met de zoogdierkenners van Finland.

Kees Mostert & Eric Thomassen

Naast een algemene inventarisatie van zoogdieren is er specifiek gekeken naar jachtplaatsen van vleermuizen en het voorkomen van vleermuizen in de oude bossen. De omgeving van Noord-Karelië geldt als de uiterste noordgrens voor het voorkomen van vleermuizen (met uitzondering van de noordse vleermuis die tot de Noordkaap voorkomt).

De vleermuizen werden in beeld gebracht door het zoeken naar kraamkolonies en andere verblijfplaatsen in de avond en door foeragerende dieren op te sporen met bat-detectors, veelal vanuit rijdende auto's. In totaal werden vier soorten vleermuizen vastgesteld, namelijk de noordse vleermuis, de baardvleermuis, de Brandts vleermuis en de watervleermuis.

Sauna Alleen van de Brandts vleermuis werd een kolonie gevonden en wel in een saunahuisje direct in de omgeving van ons onderkomen. Hier werden ten minste 20 uitvliegende dieren geteld. De dieren vlogen pas uit om 23.15 uur en vlogen om 3 uur weer in. Korte muggenrijke nachten dus. De determinatie werd vastgesteld door dieren af te vangen met een handnet

Een vangpoging levert bevestiging van de determinatie: Brandts vleermuis.
Foto Kees Mostert

Vol spanning wordt gekeken of het uitzetten van de cameravallen nog resultaat heeft opgeleverd. Nee dus! Foto Kees Mostert

en met de harpval van Eeva-Maria Kyheröinen, een van onze Finse contacten die enkele dagen langskwam op het kamp.

In totaal werden via detectors op een afstand van in totaal circa 220 km 35 foeragerende vleermuizen vastgesteld. Toch was dit geen slecht resultaat omdat kenners van het gebied op voorhand hadden aangegeven nooit een vleermuis te hebben waargenomen in deze omgeving. Het overgrote deel van deze dieren (25) had betrekking op noordse vleermuizen. De noordse of Nilsons vleermuis is een wat kleinere versie van de laatvlieger. De soort komt algemeen voor in het noorden van Europa. De echolocatie lijkt op die van de laatvlieger maar is wat trager en regelmatig. De meeste dieren foerageerden boven onverharde wegen met aan weerszijden hoogopgaand (naald)bos. baard-/Brandts vleermuizen werden ook regelmatig bij houten huizen met open omgeving gehoord. Watervleermuizen werden alleen waargenomen op een afstand van 120 km ten zuiden van ons on-

derzoeksgebied.

In de oude bossen werden diverse waarnemingen gedaan van zowel noordse vleermuizen als baardvleermuizen en er zijn aanwijzingen voor een verblijfplaats van baardvleermuizen in het bos. Samen met Eeva-Maria werd er ook een nachkje gemistnet in een fraai stuk oud bos, maar met dergelijke lage dichtheden van vleermuizen is het moeilijk om een echt kansrijke plek te selecteren en er vloog dan ook geen vleermuis in het net.

Muizen Op een tiental verschillende locaties (vooral bestaande uit naaldbos, hoogveen en daarin gelegen hooilandjes) werden zowel Longworth-vallen als pittfalls uitgezet. Hiermee werden vier soorten kleine zoogdieren gevangen, namelijk bosspitsmuis, dwergspitsmuis, rosse woelmuis en aardmuis. Een beperkt aantal bosspitsmuizen moet nog worden gecontroleerd op schedelkenmerken in verband met de sterk gelijkende noordse spitsmuis. Andere noordelijke specialiteiten als

kleine dwergspitsmuis, kleine rode woelmuis of rosgrijze woelmuis werden niet gevangen. Ook boslemming werd weliswaar niet gevangen, maar wel waargenomen bij het oversteken van een weg.

Helaas bleken wij in een 'slecht muizenjaar' te zijn neergestreken in Finland. Dit bleek onder meer uit het feit dat er vrijwel geen territoria van uilen waren te vinden in de ruime omgeving volgens gebiedskenners. Braakballen konden dan ook niet worden verzameld.

Veelvraten In de nabije omgeving van Patvinsuo was een gelegenheid om een locatie te bezoeken die regelmatig werd bezocht door zowel veelvraten als de bruine beren. Een sessie van 17 uur van waken van drie deelnemers leverde inderdaad schitterende waarnemingen op van de veelvraat. De beer werd kortstondig door een van ons waargenomen. In Patvinsuo zelf werd ook een voetprent van de veelvraat gevonden. Andere sporen wijzen op het voorkomen van mol, eekhoorn, bos-

Het landschap in Noord-Karelië. Foto Eric Thomassen

Het geduldige wachten in de schuilhut wordt beloond met de waarneming van een veelvraat.
Foto Eric Thomassen

lemming, otter, bever en eland in het gebied. Het aantal zichtwaarnemingen bleef beperkt tot enkele sneeuw hazen, bevers en een overstekende eland. Ten noorden van Patvinsuo bij Lieksa werd ook een zwemmende muskusrat waargenomen.

Camera's Een ronduit dramatisch resultaat werd geboekt via de cameravallen. Er werden op maar liefst 17 verschillende plaatsen cameravallen opgehangen in oude bossen, onder bruggen, langs beken en andere wateren. Er werd zelfs een verkeerslachtoffer van de sneeuw haas ingezet als lokaas, naast bekende lokmiddelen als valerianolie en visolie. Uiteindelijk bleek dat op alle geregistreerde foto's geen enkele (herkenbare) zoogdiersoort is gefotografeerd.

Het onderzoeken en waarnemen van zoogdieren in een dergelijk ver noordelijk gelegen oord als Noord-Karelië blijkt bepaald geen sinecure. Ook zijn er wat signalen dat de jachtdruk in dit gebied (maar ook in de rest van Finland) een rol speelt. Naast de zoogdieren bood het kamp ook uitgebreid de gelegenheid om andere diergroepen te bestuderen. Er zijn ruim 80 vogelsoorten waargenomen, waaronder parelduiker, nonnetje, kraanvogel, auerhoen, drieteenspecht, grauwe fitis, pestvogel en bosgors. Ook werden waarnemingen van 14 soorten dagvlinders, 17 soorten libellen en 7 soorten sprinkhanen genoteerd.

Kees Mostert & Eric Thomassen
Finland kmos@xs4all.nl

Zoogdieren	zicht	vangst	vondst	sporen	Batdetector
mol				•	
bosspitsmuis		•	•		
dwergspitsmuis		•			
rosse woelmuis		•			
boslemming	•			•	
Brandts vleermuis		•			•
gewone baardvleermuis		•			•
noordse (nilsons) vleermuis					•
watervleermuis					•
sneeuw haas	•		•	•	
eekhoorn	•			•	
muskusrat	•			•	
bever	•			•	
veelvraat	•			•	
beer	•				
eland	•			•	
das			•		
otter			•		
wasbeerhond			•		

Tabel 1 Waargenomen zoogdieren tijdens het zomerkamp 2010 in Finland.

Ontmoeting met de veelvraat

Het waarnemen van een veelvraat in het wild is maar aan weinig mensen voorbehouden. Dit geldt zelfs voor mensen in het noorden van Scandinavië die hun leven lang actief naar wild speuren.

In de omgeving van het onderkomen was er een mogelijkheid gecreëerd om veelvraaten in het wild te bekijken vanuit een (verbouwd) houten onderkomen. Het onderkomen biedt ruim uitzicht over een plas met een aantal open grazige oevers en een bosgebied. Op een aantal plekken wordt dan (sterk geurend) voer uitgelegd. De bedoeling is dat je halverwege de middag zitting neemt in de hut en daar vervolgens tot halverwege de volgende ochtend blijft zitten. Gedurende deze periode wordt je geacht uiterst stil te zijn en niet de hut uit te komen. Een voordeel is dat het buiten de hele nacht licht blijft, alleen tussen 01.00 en 2.30 is het schemerig. Jan Wondergem en Kees Mostert besloten om eens zo'n zit mee te maken en eens te kijken wat er zich allemaal ging afspelen. Hieronder volgt hun belevenis.

In de namiddag van 13 juli arriveerden wij ter plaatse en namen zitting in het onderkomen. Dit was zodanig ingericht dat lenzen van fototoestellen en videoapparatuur door een luik naar buiten konden hangen terwijl je zelf onzichtbaar bleef. Door de drukkende hitte en de aanwezigheid van toch wel wat muggen was het niet altijd even makkelijk om geheel stil in je stoel te blijven wachten. Uur na uur na uur verstreek zonder dat er ook maar iets was te zien of te horen, met uitzondering van een paar raven. Om 23.00 uur (dus na een zit van negen uur) was er eindelijk beweging en verscheen kortstondig een veelvraat. Na even te zijn verdwenen bleek het dier ineens vlakbij de hut op nog geen tien meter afstand op te duiken. Dit tafereel herhaalde zich nog enige malen. Om vier uur in de ochtend was een andere veelvraat ruim een half uur non-stop aanwezig en passeerde de hut soms werkelijk op slechts enkele meters afstand. Rond twee uur, precies op het moment van de zwaarste schemer, was korte tijd een beer aanwezig, maar deze was binnen een halve minuut weer vertrokken. Moe, maar uiterst voldaan, verlieten wij in de ochtend het onderkomen. Ons geduld was meer beloond dan we voor mogelijk hadden gehouden.

Een van de acties van Zoogdieratlas.nl was de oproep voor foto's van kattenprooiën. Foto Sjoerd Valkering

De levende digitale atlas van zoogdieren in Nederland

Zoogdieratlas.nl

De laatste zoogdieratlas van Nederland dateert alweer uit 1992. Dit boek gaf de verspreidingsgegevens van zoogdieren per uurhok weer. Voor die tijd al heel wat. Maar in de 21e eeuw zou dat toch beter moeten kunnen. Zeker nu het verzamelen van zoogdiergegevens niet meer is voorbehouden aan professionals. Tijd dus voor een nieuwe atlas. Maar dan wel een die op een moderne leest is geschoeid, in veel meer detail gaat, en niet alleen als boek gaat verschijnen maar ieder moment van de dag via internet kan worden ingezien en aangevuld: een digitale, 'levende atlas'. Het project Zoogdieratlas.nl moet hiervoor de basis leggen.

Neeltje Huizenga

De laatste zoogdieratlas van Nederland dateert alweer uit 1992. Dit boek gaf de verspreidingsgegevens van zoogdieren per uurhok weer. Voor die tijd al heel wat. Maar in de 21e eeuw zou dat toch beter moeten kunnen. Zeker nu het verzamelen van zoogdiergegevens niet meer is voorbehouden aan professionals. Tijd dus voor een nieuwe atlas. Maar dan wel een die op een moderne leest is geschoeid, in veel meer detail gaat, en niet alleen als boek gaat verschijnen maar ieder moment van

de dag via internet kan worden ingezien en geüpdatet: een digitale, 'levende atlas'. Het project Zoogdieratlas.nl moet hiervoor de basis leggen.

Meer Met dit project wil de Zoogdierverseniging niet alleen tot een landsdekkend en actueel beeld van de verspreiding van de zoogdieren in Nederland komen. Ook het bewerkstelligen van meer aandacht voor zoogdieren bij natuurbesluit en beheer, het opzetten en aan zich binden van

een actief en groeiend vrijwilligersnetwerk dat bereid is om zich voor zoogdieren in te zetten en zoogdierwaarnemingen te verzamelen, en het vergroten van het draagvlak voor zoogdieren en hun leefgebieden staan hoog op de agenda van het atlasproject.

Pilot Eind 2007 werd het idee om tot een digitale atlas te komen op levensvatbaarheid getoetst via een pilotproject. Tijdens deze succesvolle pilot werden in vier pro-

vincies de meest betrokken organisaties bij het verzamelen van zoogdiergegevens persoonlijk benaderd en gevraagd of zij zich wilden aansluiten bij het digitale atlasproject Zoogdieratlas.nl. Het betrof de provincies Drenthe, Overijssel, Noord-Brabant en Zeeland. Overijssel en Noord-Brabant kwamen als eerste over de brug. Hun atlasproject ging van start op 1 november 2008.

Inmiddels is er op initiatief van de Zoogdierverseniging in iedere provincie een zoogdieratlasproject gaande via Zoogdieratlas.nl. Het uiteindelijke doel is om met de gegevens die in het kader van Zoogdieratlas.nl worden verzameld een landelijke zoogdieratlas te maken in de serie 'Fauna van Nederland' van Naturalis. Dit naast provinciale zoogdieratlassen, waarvan de eerste onlangs verschenen in Zeeland en Limburg.

Provinciale aanpak Het idee voor een nationale atlas via een provinciale aanpak kwam niet uit de lucht vallen.

In sommige provincies waren al atlasinitiatieven aan de gang of waren deze in de maak. Bovendien had de Zoogdierverseniging al ervaring opgedaan met een provinciale aanpak tijdens de Zoogdieratlas van Limburg. Hiervoor werd in de periode 2004-2010 samengewerkt met het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en werd steun verkregen van tal van andere partijen. Deze atlas verscheen in juni 2010 en alle gegevens daaruit zijn inmiddels digitaal beschikbaar gemaakt via Zoogdieratlas.nl.

Per provincie wordt samengewerkt in een netwerk met verschillende partners, waaronder vrijwel altijd het provinciale Landschap, Landschapsbeheer, de zoogdieren vleermuiswerkgroep, en de Provincie zelf. Het atlasproject in de provincie is eigendom van deze partners. Iedere provincie bepaalt zo haar eigen ambities en zorgt

voor een projectplan en begroting waarvoor gezamenlijk met de Zoogdierverseniging naar financiering wordt gezocht.

In iedere provincie is een coördinator aanwezig als aanspreekpunt. In de project- en stuurgroep zitten vertegenwoordigers vanuit de provinciale partnerorganisaties, die samen met de coördinator de inhoud van het atlasproject bepalen. Zo geeft iedere provincie haar eigen invulling aan haar atlasproject, maar de nadruk ligt wel altijd op het verzamelen van zo veel mogelijk bestaande en nieuwe gegevens.

Een provinciaal atlasproject duurt twee jaar. Omdat het startmoment per provincie verschillend is heeft het landelijke project een totale looptijd van drie jaar (november 2008-december 2011). De coördinatoren in de provincies Drenthe, Noord-Brabant en Overijssel stoppen eind 2010, terwijl Groningen en Gelderland pas eind 2011 klaar zijn. Dat er daarna in een provincie niet langer een coördinator aanwezig is, wil trouwens niet zeggen dat er niet meer aan Zoogdieratlas.nl wordt gewerkt. De 'levende' atlas Zoogdieratlas.nl op internet blijft voorlopig bestaan en kan door iedereen nog steeds worden aangevuld. Ook zijn er provinciale en lokale werkgroepen die zich met het verzamelen van aanvullende gegevens blijven bezighouden.

Werkatlas Het realiseren van een 'levende' digitale zoogdieratlas is mogelijk geworden door de NDFF (Nationale Data-bank Flora en Fauna). In de NDFF kunnen gegevens online worden ingevoerd via een gezamenlijke invoermodule www.tel-mee.nl. Gegevens die worden ingevoerd op www.tel-mee.nl zijn direct zichtbaar op de provinciale kaarten op Zoogdieratlas.nl. De website Zoogdieratlas.nl is daarmee de digitale plek waar alle provinciale projecten samenkomen. Iedere provincie heeft zijn eigen pagina en er zijn naast verspreidingskaarten ook informatie over activitei-

ten en nieuwsbrieven te vinden. Bezoekers van de website kunnen zelf aangeven van welke soort en over welke jaren zij de waarnemingen op kaart te zien krijgen.

Gegevens die via www.waarneming.nl worden ingevoerd zijn inmiddels ook zichtbaar op Zoogdieratlas.nl. De Zoogdierverseniging en Stichting Natuurinformatie hebben hierover afspraken gemaakt waardoor het verspreidingsbeeld op de kaarten nog vollediger is. Op Zoogdieratlas.nl zijn waarnemingen alleen op kilometerhok niveau zichtbaar. Er zijn dus geen details van een waarneming te zien, zoals de exacte locatie, waarnemer en type waarneming. De kaarten zijn vooral bedoeld om aan te geven waar de leemtes, de witte plekken, in de provinciale gegevens zitten, een levende werkatlas dus eigenlijk. Op dit moment zijn vooral nog witte plekken aanwezig in de noordelijke delen van Friesland en Groningen, de Noordoostpolder en het westelijke deel van Gelderland.

Meedoen Iedereen kan meedoen aan Zoogdieratlas.nl door het invoeren van eigen waarnemingen op www.tel-mee.nl of www.waarneming.nl, of door mee te doen aan een van de publieksacties. Zowel oude als recente waarnemingen, ook van provincies waar het project al is afgerond, kunnen worden doorgegeven. Een 'levende' digitale atlas impliceert immers dat steeds de meest actuele stand van gegevens bekend is.

Publieksacties Om zo veel mogelijk mensen bij het project te betrekken, staat geregeld een bepaalde soort in de schijnwerpers. Voor zo'n soort geldt dan een laagdrempelige manier voor het doorgeven van waarnemingen via een eenvoudige internetmodule.

Mooie voorbeelden zijn de publieksacties 'Molshopen', 'Kattenprooien' (zie kaders), 'Egels' en 'Hazen rond Pasen' die in 2010

Mollenwaarnemingen kunt u doorgeven via de speciale invoermodule

Publieksactie Molshopen

Een van de soorten waarvoor de werkatlas aanvankelijk nogal wat witte hokken te zien gaf, bleek de toch algemeen voorkomende mol. In maart 2010 werden daarom zo veel mogelijk mensen opgeroepen om molshopen door te geven.

De waarnemers die niet actief zijn op Tel-mee.nl of Waarneming.nl, werd het doorgeven van molshopen zo gemakkelijk mogelijk gemaakt door een tijdelijke molleninvoer te maken op Zoogdieratlas.nl. Molshopen konden met een stip op de kaart gemeld worden zonder dat waarnemers zich eerst hoefden te registreren. Het aantal nieuwe waarnemingen van deze soort bedraagt inmiddels ruim 18.000!

Na diverse oproepen in regionale kranten en op de radio bij Vara's Vroege Vogels werd de kaart snel gevuld. Nieuwe waarnemingen zijn nog steeds welkom.

Publieksactie Kattenprooien

Na de hazen rond Pasen was het in de zomer van 2010 tijd voor een kattenprooienoproep. Deze methode was al eerder succesvol beproefd in Limburg en Zuid-Holland. Want welke kat brengt niet af en toe een lekker hapje naar de baas? Blijkbaar was er weinig ander nieuws want opnieuw was er over aandacht vanuit de pers niet te klagen. Eind oktober waren er al 1047 waarnemingen met bijbehorende foto van de vangsten van de kat. Niet alleen muizen maar ook hazen, konijnen, diverse vleermuizen en zelfs een reekalfje werden op de foto gezet en via de speciale invoermogelijkheid op de website doorgegeven.

Bijna alle in Nederland voorkomende muizen en spitsmuizen zijn inmiddels gemeld. Ook diverse bladen van raskatten en het kattenblad Majesteit publiceerden een artikel over de kattenprooien.

Kattenprooien maar ook egels, mollen en hazen kunnen nog steeds worden gemeld via de link op www.zoogdieratlas.nl.

werden gehouden. Via de publieksacties hoopt de Zoogdiervereniging niet alleen aan meer gegevens te komen, maar ook de publieke belangstelling voor zoogdieren en daarmee het draagvlak voor zoogdierbescherming te vergroten.

Opschrijfboekjes

Om de nieuwe gegevens met vroegere situaties te kunnen vergelijken, hebben de atlascoördinatoren talloze provinciale archieven uitgeplozen en bijvoorbeeld ook waarnemingen uit oude opschrijfboekjes alsnog ingevoerd. Ook is er bij de Zoogdiervereniging een inhaalslag geweest om alle gegevens uit eerdere jaren in Telmee.nl in te voeren. Heeft u nog ergens een opschrijfboekje met zoogdierwaarnemingen liggen, schroom niet, en vul de gegevens daaruit zo snel mogelijk in op Telmee.nl.

Cursussen Voor sommige soorten is het verzamelen van zoogdierwaarnemingen niet moeilijk. Maar voor veel soorten geldt een 'gebruiksaanwijzing'. Professionals zijn daarbij van grote waarde. Maar het zou fantastisch zijn het netwerk van professionals uit te breiden, zodat 'witte vlekken' ook voor de moeilijkere soorten

snel gevuld kunnen worden. In het kader van het project zijn daarom al diverse cursussen en activiteiten rondom zoogdieren georganiseerd die ook weer nieuwe waarnemingen hebben opgeleverd. Zo is een zoogdiercursus in Utrecht en een muizen cursus in Drenthe georganiseerd.

Resultaten De afgelopen tijd zijn er heel veel waarnemingen verzameld. Door vrijwilligers die zelf hun waarnemingen doorgeven op Telmee.nl of Waarneming.nl, en via de verschillende publieksacties. Het aantal waarnemingen dat in Drenthe, Noord-Brabant en Overijssel in de afgelopen twee jaren is verzameld bedraagt in totaal bijna 200.000. Een enorme hoeveelheid die zonder atlasproject, de inspanningen van de provinciale coördinatoren en de inzet van al die vrijwilligers zeker niet allemaal in Zoogdieratlas.nl was terechtgekomen.

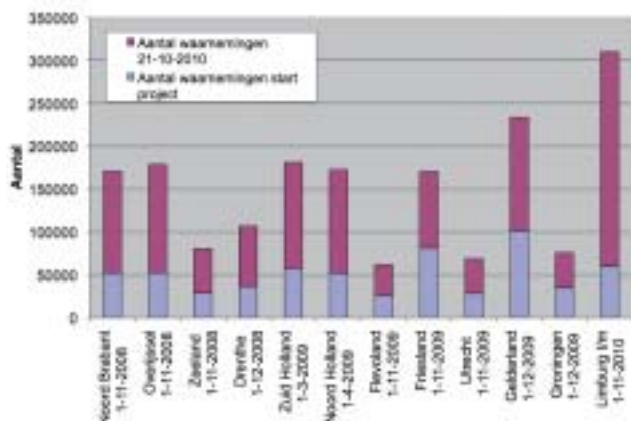
Alle gegevens die in het kader van het atlasproject worden verzameld komen in Telmee en zijn op die manier ook zichtbaar op www.zoogdieratlas.nl. Het afgelopen jaar zijn er heel wat waarnemingen aan de kaarten toegevoegd. In figuur 1 staat een overzicht van het aantal waarnemingen dat tot nu toe in iedere provincie is verzameld.

Het aantal waarnemingen zegt overigens niets over een eventuele toename in de dekking van het aantal kilometerhokken per soort. Om te laten zien dat het atlasproject niet alleen veel waarnemingen maar ook nieuwe locaties oplevert en 'witte hokken' vult, volgt in Figuur 3 een voorbeeld van Overijssel, waarin voor vleermuizen het aantal nieuwe kilometerhokken waarin in de afgelopen twee jaar vleermuizen werden gemeld, staat weer gegeven.

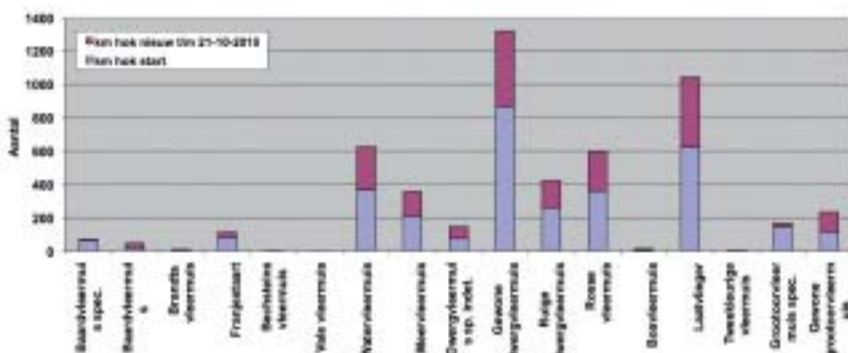
Het aantal waarnemingen groeit nog dagelijks! Het zou fantastisch zijn als de komende tijd iedereen zijn steentje zou blijven bijdragen om de volgend zoogdieratlas werkelijk landsdekkend te maken.

Neeltje huizenga, Zoogdiervereniging
neeltje.huizenga@zoogdiervereniging.nl

Het project Zoogdieratlas.nl wordt mede mogelijk gemaakt door bijdragen van Provincies, Provinciale Landschappen, Landschapsbeheer, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Gemeenten en fondsen (VSBfonds, Prins Bernhard Cultuurfonds).

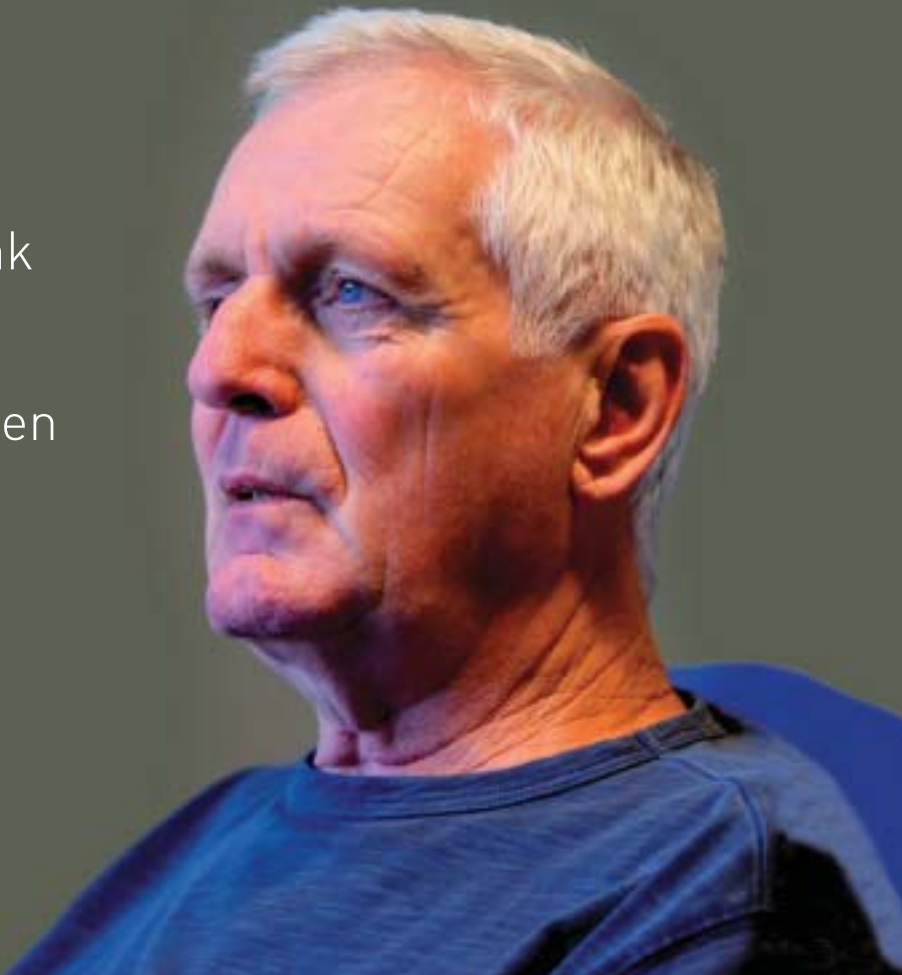

Figuur 2 Aantal waarnemingen per provincie op XX-XX-XXX.

Figuur 3 Het aantal nieuwe kilometerhokken waarin sinds de start van het atlasproject op 1-11-2008 vleermuizen zijn gemeld.

“Het is beter met een pak
realistische plannen
onder je arm rond te lopen
dan met je ziel”

Peter Reijnders. Foto Steve Geelhoed

Interview met Peter Reijnders

Het dier is de maat

Vele Zoogdierlezers associëren Peter Reijnders ongetwijfeld met zeehonden. Maar hij doet meer. Of beter gezegd deed. Mei 2009 ging Prof. dr. ir. P.J.H. Reijnders namelijk met pensioen. Reden voor Zoogdier om hem te interviewen. We ontmoeten elkaar in een klein kamertje bij IMARES op Texel. Zijn oude kamer gaf hij onlangs op om een aantal flexplekken te creëren. Ook professoren met een enorme staat van dienst ontkomen niet aan veranderingen.

door Steve Geelhoed

Peter, ik begin maar heel breed. Hoe is een jongen uit de Limburgse grensstreek uitgegroeid tot een internationaal erkend zeezoogdierdeskundige?

Dat was een lange weg. Het begon op het Limburgse platteland, waar mijn interesse in natuur werd aangewakkerd. Wilde varkens, reeën, dassen, klein wild..., kortom,

grotere dieren mochten zich in mijn belangstelling verheugen. Na de HBS ging ik in dienst en volgde de opleiding tot officier bij de marine.

Ah, daar is de belangstelling voor zeezoogdieren ontstaan...

Nee, dat kwam iets later. De marine was

niets voor mij, zodat ik snel gestopt ben om bosbouw aan de Landbouwhogeschool Wageningen te studeren. De opleiding biologie was daar toen nog in ontwikkeling, waardoor je bosbouwvakken als houtteelt en houtveredeling kon uitruilen voor biologische vakken. Mauk Mörz Bruyns stimuleerde mijn interesse in grotere dieren. Naast Victor Westhoff was hij een pionier

op het gebied van natuurbeheer. Zeker in de Wageningse agrarische wereld van destijds heeft Mörzer Bruyns ecologie en natuurbeheer op de kaart gezet. Daarnaast waren de colleges van dierecoloog Herman Klomp ook zeer inspirerend.

Het was niet te verwachten dat ik in het zeezoogdierenwerk terecht zou komen. Een relatie met de zee had ik niet zo. Zo werkte ik tijdens mijn studie aan onder andere weidevogels en hebben Harm van de Veen en ik als studenten samen gepubliceerd over ons onderzoek naar schilschade door edelherten. Harm keek waarom edelherten de bast nodig hebben. Ik onderzocht of bomen inderdaad schade in groei of kwaliteit ondervonden. Dat bleek niet het geval. Achteraf gezien is dat hét thema in mijn carrière geworden: beheer gezien vanuit het dier in plaats vanuit de gebruikers- of productiekant. In hoeverre is het terecht dat een fenomeen schade genoemd wordt en we daardoor een negatief beeld van dieren hebben?

In die tijd was er in Nederland sowieso weinig onderzoek aan zeezoogdieren. Wat ik me herinner van voor die tijd zijn mensen als Everhard Slijper en Willem van Utrecht. Zij werkten met historisch materiaal afkomstig van de walvisvaart, die begin jaren zestig door Nederland is gestopt. Walvisachtigen waren zo zeldzaam geworden dat onderzoek eraan lastig en ondankbaar was. Oud-conservator van ons

nationaal natuurhistorisch museum Chris Smeenk was lange tijd de enige die onderzoek deed aan gestrande walvisachtigen. Het lag eigenlijk voor de hand dat ik in de landzoogdieren terecht zou komen. Maar voor mijn verzwaaard afstudeervak heb ik onderzoek aan gewone zeehonden gedaan, onder begeleiding van Mörzer Bruyns en Jan van Haaften. De laatste was hoofd van de afdeling wildbiologie van het ITBON, het latere RIN. Ik ben toen bij de zeehonden gebleven. Daar lag namelijk een groot beheersprobleem, want ondanks het sluiten van de jacht nam de populatie nog steeds af. Het onderzoek begon met tellingen. Hoe staat de populatie ervoor? Dat duurt een paar jaar. Dan komen er vervolgvragen

“Ik ben niet iemand die tegen bomen praat”

als hoe zit het met immigratie, emigratie en reproductie? Ik kon aantonen dat er weinig jongen geboren werden, waardoor de afname verklaard kon worden. Later deed ik een vervolgonderzoek naar de oorzaken van de verlaagde reproductie, resulterend in een proefschrift en promotie. De reproductie bleek sterk verminderd door PCB's. Nu gaat het al decennia lang uitstekend met de zeehonden zoals blijkt uit de jaarlijkse monitoring door het huidige IMARES.

We zijn een eind op weg maar nog niet bij de internationaal erkend zeezoogdieren-deskundige.

Tsja, hoe ontstaat zoiets? We keken al snel met een schuin oog naar de populatieontwikkelingen van de zeehonden in de Duitse en Deense Waddenzee. Door het werk aan verontreinigingen en deelname aan het wetenschappelijk comité van de Internationale Walvisvaartcommissie (IWC, red.) kwam ik vervolgens ook in aanraking met wereldwijd onderzoek aan walvisachtigen. Tevens heb ik toen mede de European Seal Group opgericht en werd actief in verschillende internationale werkgroepen. Gevoegd bij de talloze publicaties is daardoor de internationale kring steeds groter geworden.

Bescherming is een rode draad binnen je carrière?

Als ik mezelf zou moeten omschrijven dan ben ik een conservationist. In stand houden van natuur en bijbehorende soorten. En dan niet alleen conserveren en de status quo handhaven. Maar door gedegen onderzoek inzicht in het functioneren van zeezoogdieren krijgen en dat vertalen naar beleid. Ik heb altijd geprobeerd om te kijken of een probleem in perceptie bestaat of reëel is. Daarbij beweeg je tussen twee natuuropvattingen: het antropo-centrisme en het eco-centrisme. In de eerste opvatting heeft natuur een instrumentele

Gewone zeehonden op een zandplaat bij de Texelse vuurtoren in de Cocksdorp

Peter Reijnders is op 29 mei 1944 geboren in Siebengewald (Limburg). Hij is afgestudeerd in natuurbeheer en dierecologie aan de voorloper van de Wageningen Universiteit, waar hij ook promoveerde op een populatie-ecotoxicologisch onderzoek naar zeehonden. Vervolgens was hij onder andere werkzaam bij de verschillende voorlopers van IMARES, zoals het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (RIN), het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN) en Alterra. Tot op heden is Peter buitengewoon hoogleraar Ecologie en Beheer van Zeezoogdieren aan de Wageningen Universiteit en bijzonder hoogleraar Ecologie en Beheer van Zeezoogdieren aan de Universiteit van Kiel.

Op 29 mei 2009 is Peter benoemd tot Officier in de orde van Oranje-Nassau. Een andere belangrijke onderscheiding ontving hij van ASCOBANS (Agreement on the Conservation of Small Cetaceans in the Baltic and North Seas). Deze internationale organisatie heeft een 'Lifetime Achievement Award' in het leven geroepen, die tot op heden alleen aan Peter is uitgereikt voor zijn grote verdienste op het gebied van de wereldwijde bescherming van zeezoogdieren.

waarde: ze levert iets op voor mensen. In de tweede opvatting heeft natuur ook een intrinsieke waarde, die geldt voor natuur in het algemeen, maar zelfs voor individuen. Deze hoeven niets op te brengen of te produceren. Ik sta meer aan de eco-centrische kant, maar ben niet iemand die tegen bomen praat. Ik vind wel dat natuur eigenwaarde heeft die vaak niet in geld of productiemiddelen is uit te drukken. Aan maximalisatie van opbrengst zit een groot risico. Absorptie en herstelvermogen van de natuur zou de maat van ons handelen moeten zijn. Wat kan een systeem aan? Exploiteer het niet tot aan de rand, tot het in elkaar klappt. 'De natuurlijke maat' is de titel van je inaugurele rede bij je benoeming tot buitengewoon hoogleraar in Wageningen en Kiel?

Ja, dat klopt. Ik geniet ervan en heb er ontzettend veel plezier in dat ik buitengewoon hoogleraar Ecologie en Beheer van Zeezoogdieren ben geworden in Wageningen en in Kiel. Het stimuleert me om bij te blijven op mijn vakgebied. Je kan geen colleges geven over alleen maar oude koek van tien jaar geleden. Zodra je het gevoel hebt dat je achterloopt, moet je stoppen. Kennisoverdracht vind ik belangrijk. Zo vind ik het nog steeds leuk om college te geven. Sterker nog, als onderzoeker heb je een zekere verplichting om iets van je kennis over te dragen op jonge mensen, maar ook naar het beleid en naar de media.

Nog even terug naar je inaugurele rede. Daarin viel me een zinsnede op "het is beter met een pak realistische plannen onder je arm rond te lopen dan met je ziel".

Dat is ingegeven door het hele scala aan bedreigingen; overbevissing, vervuiling, scheepvaart, opwarming van de aarde. Als

"Absorptie en herstelvermogen van de natuur zou de maat van ons handelen moeten zijn."

je daar iets aan zou willen doen, heb je misschien wel honderd jaar nodig en tientallen onderzoeksinstituten. Je zou er misantroop of depressief van worden. Maar je kunt ook uit de klagersrol over de teloorgang van de omgeving stappen. Stel prioriteiten voor onderzoek en bescherming. Verwezenlijk je plannen stapje voor stapje. Zorg dat je als vector fungeert om ideeën over te dragen. Van belang is daarbij samenwerking met verschillende belangengroepen, zonder daar lippendienst aan te bewijzen. Het vereist standvastigheid om onafhankelijk en objectief te blijven.

Standvastig en objectief zijn, dat is een grote uitdaging voor het huidige contractonderzoek.

Ja, de financiering van onderzoek is sterk veranderd, van een van overheidswege verstrekt onderzoeksbudget naar een meer marktgerichte financiering. Het onderzoek heeft daardoor een meer (direct) toegepast karakter gekregen. Toegepast onderzoek is helemaal niet vies, maar het moet niet zo zijn dat de kwaliteit daardoor minder wordt. De inhoudelijke toetsing van toegepast onderzoek en zuiver wetenschappelijk onderzoek moet even streng zijn. Dat moet je overeind houden. Je moet ook je onder-

zoeksveld voldoende breed houden. Je kunt een concrete vraag over bijvoorbeeld de invloed van een ingreep op fauna niet beantwoorden zonder basis-kennis over functionele eisen van een soort, verspreiding en processen. Daar knijpt het. Om concrete vragen te beantwoorden is een multi-factoriële benadering belangrijk. Bekijk zaken in samenhang en op een grotere schaal dan alleen je studiegebied of studiesoort.

Pensioen, geridderd, lifetime achievement award ASCOBANS, meer kun je niet verwachten.

Heel mooi natuurlijk, die erkenning. Waardering is fijn, maar er zijn talloze mensen die in de coulissen bergen goed werk verzetten dat nooit erkend wordt. Je doet nooit iets alleen. Je hebt mensen nodig. Mensen die bepalend zijn, die een stimulerende rol vervullen. Ik noemde al verschillende personen, maar ook Marius den Boer (oud-hoofdredacteur van Zoogdier, red.) hoort daarbij. Hij maakte het mogelijk dat het zeehondenonderzoek naar verontreiniging van de grond kwam. Later hebben Wim Wolff en mijn RIN-collega's van het eerste uur op Texel een belangrijke rol gespeeld. Het instituut bood toen alle ruimte om ons te ontwikkelen. Een verantwoordelijkheid die het instituut moet blijven dragen. Wij hadden destijds een gemeenschappelijk doel, namelijk de bescherming van de Waddenzee. Mijns inziens wringt het daar nu: meerdere eilandjes van onderzoekers met elk hun eigen, maar ander doel.

Websites

Ondergedoken lawaai Nu bij het ingaan van de herfst, de grasmat van mijn buurman een laatste maaibeurt kreeg, ga ik weer rustige tijden tegemoet. De beze-tenheid waarmee hij zijn gazon te lijf gaat, heeft me in gedachten al tot meerdere wanhoopsdaden aangezet. Vooral wanneer het machinegeronk mijn zomerse avond-rust in de tuin verstoort. Gelukkig sta ik bekend om mijn zelfbeheersing waardoor ik vooralsnog zijn dwangmatig graasge-drag onderga. Bij het zoeken naar een rus-tige plek duik ik wel eens onder, maar ook onder water blijkt allesbehalve stilte te heersen. Landratten staan er niet bij stil dat ook daar een oorverdovend lawaai voorkomt ①. Dit lawaai manifesteert zich op meerdere golflengten - tot het ultra-sone toe ②. Dolfijnen en walvissen maar ook zeehonden ondervinden aan den lijve wat dat betekent ③. Onderzoekers zijn dan ook van mening dat veel walvisstrandingen het gevolg zijn van al dat rumoer ④ ⑤. Er zijn tal van installaties die voor verstoring zorgen, gaande van radars over vaartuigen tot windmolens. Het WWF verschaft een mooi beeld van wat dit betekent voor de zeezoogdieren die leven in de Noordzee ⑥. Het IFAW levert in een uitgebreide bro-chure tekst en commentaar bij dit onthul-lende plaatje. De organisatie stelt ook duidelijk dat aangepaste maatregelen noodzakelijk zijn om de effecten op te hef-fen of te milderen ⑦. Op de IFAW-website vind je hierover nog meer Nederlandsta-lige informatie ⑧, waarbij ook bijzondere aandacht wordt gegeven aan de impact van militaire zee-activiteiten en het gebruik van sonar in het bijzonder. Er is nog veel onbekend over de effecten van sonar op het gedrag van zeezoogdieren. De eerste resultaten over geluidsoverlast op zee werden op vraag van de International Council for the Exploration of the Sea bij-geen geschreven door een werkgroep - WGFAS- die de noodzaak van verder im-pactonderzoek bevestigt ⑨.

- ① www.underwaternoise.org.uk
- ② www.natuurinformatie.nl/ecomare.devleet/natuurdatabase.nl/i000076.html
- ③ www.oceanmammalinst.com/noisefacts.html
- ④ <http://ocr.org/research/>
- ⑤ www.eurocbc.org/ecbc_ci_lfas_effects_on_marine_mammalspage1230.html
- ⑥ www.ngo.grida.no/wwwneap/Projects/Reports/PDF_Maps/North_Sea_offshore_poll.pdf
- ⑦ www.ifaw.org/Publications/Regional_Publications/UK/Ocean_Noise_Pubs/asset_upload_file469_48552.pdf
- ⑧ www.ifaw.org/ifaw_netherlands
- ⑨ www.ices.dk/reports/ftc/2005/wgfast05.pdf

Verkeersslachtoffers Met het pro-ject 'Dieren onder de wielen' willen de Vlaamse overheid, Natuurpunt en Vogel-bescherming Vlaanderen de faunaslacht-offers die op de Vlaamse wegen vallen, in kaart brengen en nagaan welke soorten het belangrijkste slachtoffer zijn. Ook hopen ze op deze manier de grootste knel-punten op het Vlaamse wegennet te ach-terhalen. Om de gegevens te verzamelen werd aan de inventarisatiewebsite waarne-mingen.be een aparte ingeefmodule toe-gevoegd ①. Het bijhouden en analyseren van aanrijdingen is niet uniek en gebeurt ook in andere landen, o.m. in Spanje ②, Ierland ③, Canada ④ en de Verenigde Sta-ten ⑤, maar de resultaten worden zelden gerapporteerd. Doorgaans beperken de gegevens zich tot specifieke en in de regel gemakkelijk bij te houden soorten(groe-pen) zoals evenhoevigen ⑥ ⑦. Reden is dat aanrijdingen ook tot menselijke slacht-offers kunnen leiden en vaak gepaard gaan met hoge kosten ⑧. Toch zijn er mensen die het positief bekijken en van het verza-melen van verkeersslachtoffers hun hobby hebben gemaakt ⑨ ⑩. Met het toenemende verkeer is het de kunst om het aantal aanrijdingen te be-perken of geheel uit te sluiten. Daarvoor

bestaan tal van mogelijkheden die o.m. door Jan Willem Ooms gebundeld zijn ⑪ maar waarover ook in andere landen waar-devolle informatie terug te vinden is ⑫ Op-lossingen zijn nodig want hoe hard het eraan toe kan gaan, tonen proeven van de Duitse automobielenorganisatie ADAC ⑬.

- ① http://waarnemingen.be/vs_lijst_species.php
- ② www.sekano.es/?p=1612
- ③ www.biology.ie/home.php?m=npws
- ④ www.th.gov.bc.ca/Publications/eng_publications/environment/WARS_reports.htm
- ⑤ <http://roadkill.edutel.com/rkdataarchive.html>
- ⑥ www.deercollisions.co.uk
- ⑦ www.highways.gov.uk/knowledge/16139.aspx
- ⑧ www.thedeerinitiative.co.uk/pdf/DeerOnOurRoads2.pdf
- ⑨ www.roadkillreporter.com
- ⑩ www.roadkills.pixeldiversity.com
- ⑪ <http://www.mjpo.nl/downloads/60%20scriptie%2026%20mei%20DEFINITIEF.pdf>
- ⑫ www.setra.equipement.gouv.fr/IMG/pdf/US_0727A_SmallFauna.pdf
- ⑬ www.adac.de/infotestrat/tests/crash-test/wildunfaelle/Crashtest_Hirsch.aspx?ComponentId=23841&SourcePagelId=31799

Waterratten

De aanhoudende regen van de afgelopen maand brengt inspiratie. Een mens gaat zich dan vragen stellen, zoals voor wie dat allemaal goed is. "De waterrat" ga je dan denken, maar ik vrees dat de verzopen beestjes in hun verwaterde holen daar an-ders over denken. "Ook dat nog" is vervol-gens mijn bedenking, want het gaat eigenlijk niet zo goed met de waterrat. Zeker niet in Frankrijk en Groot-Brittan-nië. Eén van de boosdoeners is de Ameri-kaanse nerts, maar de reden ligt evenzeer bij het verdwijnen van geschikt habitat. Terwijl de waterrat bij ons nog steeds figu-reert in bestrijdingsfoldertjes, regent het

overzee beschermingsplannen. De Britse ideeën zijn inmiddels in tal van grote en kleine brochures gegoten. Teveel om op te noemen, maar enkele wil ik u niet onthouden. English Nature leverde als eerste een compleet overzicht van mogelijke habitatmaatregelen ① en hun publicatie is - niet tegenstaande het gezegende uitgavejaar 2001 - nog steeds actueel. In websitevorm vind je dezelfde informatie ook op de thematische websites van de Scottish Natural Heritage ② en de Derbyshire Wildlife Trust ③, al is het in beknopte vorm. Samen leveren ze genoeg inspiratie om ook bij ons meteen aan de slag te gaan. Mocht dit toch onvoldoende blijken, dan zijn er nog de handleidingen voor wie van ver of dichtbij

Surf ook even naar...

Zonder medelijden Zoogdieren zijn het onderwerp van tal van onderzoeks-, beschermings- en monitoringprogramma's. Vraag is of we daarbij voldoende rekening houden met het welzijn van ons studieobject. De alom bekende David Macdonald meent van niet en gaf hierover een lezing op het pas afgelopen Compassionate Conservation Symposium. Zijn relaas kan je samen met dat van de andere sprekers nalezen. Daarna is het allicht tijd om te gaan biechten.

dieren toe zijn, vinden hun gading op één van de twee sites van Xa'wa ① ②. Beide zijn van Nederlandse makelij en liggen in het verlengde van een extreme voorliefde voor dolfinaria.

① www.tuimelaardolfijnen.nl

② www.vinpotigen.nl

Kleine zus GEPMA is een Franse zoogdierenorganisatie die in de Elzas actief is en daardoor beschikt over enkele bijzondere zoogdiersoorten. Met eenvoudige middelen hebben ze een mooie en overzichtelijke website in elkaar gestoken ①, die heel wat boeiende en ook zeer verscheiden informatie bevat. Enkele soorten(groepen) zoals de hamster, de das en de vleermuizen, krijgen er een aparte stek toebedeeld. De groep werkt ook aan een regionale zoogdierenatlas waarvan de resultaten online te raadplegen zijn ②.

① <http://gepma.free.fr/>

② <http://odonat-alsace.org/atlas-cartes-mammiferes-alsace.php>

Blogie bear Het is voor de eerste maal dat ik u een blogsite voorschotel. Niet dat het hieraan ontbreekt, maar deze met inhoud blijven net als hun onderwerp een zeldzaamheid. Deze weblog ① maakt deel uit van de website van de Vrienden van het Berenbos ② en verschaft zowel nieuws als informatie over beren. Het Berenbos is een initiatief van de berenbeschermingsorganisatie Alertis ③ en dient om een semi-natuurlijk verblijf te onderhouden dat is ingericht voor de opvang van mishandelde beren en hun bezoekers.

① www.vriendenvanhetberenbos.nl

② <http://berennieuws.web-log.nl/>

③ www.alertis.nl

Filmpjes Niet te zien in een bioscoop in uw buurt: Er zijn van die films die we de mensen in de bioscoop liever niet voorschotelen omdat ze geen happy end kennen. Gelukkig zijn die voor de liefhebber wel op dvd verkrijgbaar. "The Cove" is zo een film. De film werd in 2009 bekroond als beste documentaire. Hij toont het doen en laten van een kleine Japanse gemeenschap in Taiji. Ze jagen er genadeloos op dolfinen en het kostte de filmmakers heel wat moeite en inventiviteit om als volleerde spionnen de wanpraktijken vast te leggen. De trailer is te bekijken op de filmwebsite ① maar beelden van de dolfinenvangst zijn ook terug te vinden op YouTube en de campagnesite 'Save Japan Dolphins Campaign' ②.

① www.thecovemovie.com

② www.savejapandolphins.org

met landschapsbouw of -vernieling te maken heeft ④. Goede informatie zit soms in kleine hoekjes zoals in een uithoekje van de 'Pondconservation'-website ⑤ waar het nuttig is om naast de fiche over de waterrat ook de aanvullende fiches onder de rubrieken 'Advice → Advice for planners and developers' en 'Million Ponds → Pond Creation Toolkit' door te bladeren. Ondertussen zijn onze overburen al zo ver dat een kweek- en reïntroductieproject is opgezet ⑥. De enige vraag waarmee ik na alle leeswerk blijf zitten, is hoe het ondertussen met onze eigenste waterrat gesteld is.

① <http://naturalengland.etraderstores.com/NaturalEnglandShop/R415>

② www.snh.org.uk/publications/on-line/wildlife/voles/default.asp

③ www.derbyshirewildlifetrust.org.uk/projects/projects_voles.php

④ zie overzicht in rubriek 'Raadpleging' op www.zoogdierenbescherming.org

⑤ www.pondconservation.org.uk/Resources/Pond%20Conservation/Documents/PDF/watervole-dossier.pdf

⑥ <http://www.wildwoodtrust.org/files/water-vole-captive-breeding.pdf>

<http://compassionateconservation.org/Presentation%20-%20David%20Macdonald.pdf>

Het verneukte haasje Het agrarisch natuurbeheer is bedoeld om soorten van het cultuurlandschap een duwtje in de rug te geven. Maar niet alle soorten zijn hiermee gebaat. Konijn en vos varen er wel bij, maar de haas allerminst. Dat beweert althans Neil Reid in zijn doctoraatstudie. Of zijn conclusie zonder meer op ons land van toepassing is, laat ik aan onze eigen academici over. Ik wil immers niet het haasje zijn.

<http://www.qub.ac.uk/sites/Quercus/Filestore/Fileupload,134058,en.pdf>

Vleeseters Het Iberisch schiereiland kan zich verheugen op kleine en grote roofdieren en dat zullen we geweten hebben. Carnivora is één van de vele websites die vleeseters van elk formaat onder de loep neemt en van waaruit je naar andere websites kan doorschuiven. Niets nieuws onder de zuiderse zon, maar toch een bezoekje waard.

<http://carnivora.fc.ul.pt/>

Spreekuurtje Het moet niet altijd moeilijk zijn. De jongeren onder ons die aan een spreekbeurt over onze zeezoog-

Waarnemingen

Bijzondere waarnemingen van zoogdieren
in Vlaanderen en Nederland.

Veldmuis toch niet op Texel?

In maart van dit jaar kwamen er bij de Zoogdierverseniging enkele foto's binnen van een door een kat op Texel gevangen muis. Op de foto's was een woelmuis te zien met een relatief lichtbruine rugvacht en een niet al te lange staart. Op grond van deze kenmerken werd het dier door diverse mensen gedetermineerd als veldmuis. Op Texel komen echter van nature géén veldmuizen voor. De komst van de

De in maart 2010 door een kat op Texel gevangen noordse woelmuis. Foto Christine Koersen

veldmuis naar Texel zou slecht nieuws zijn voor de noordse woelmuis op het eiland, daar beide soorten serieuze concurrenten van elkaar zijn. Indien de veldmuis daadwerkelijk op het eiland zou zijn gearriveerd kon worden verwacht dat de noordse woelmuis in grofweg tien jaar tijd uit grote delen van het Texelse polderlandschap zou worden verdrongen.

De in maart gemaakte foto's waren echter van een matige kwaliteit, zodat bepaalde kenmerken niet goed zichtbaar waren. Daarnaast is het determineren van woelmuizen aan de hand van foto's minder betrouwbaar dan determinatie van een dier in de hand. De muis was helaas niet bewaard voor nader onderzoek, zodat de determinatie als veldmuis niet gecontroleerd kon worden. Om meer zekerheid te krijgen

over het al dan niet aanwezig zijn van de veldmuis op Texel zijn in het weekend van vrijdag 15 tot en met zondag 17 oktober drie locaties in de directe omgeving van de vindplaats van de mogelijke veldmuis met behulp van in totaal 100 live traps onderzocht op het voorkomen van de soort. Eén van de locaties betrof een perceel grasland. Daarnaast waren er vallen geplaatst in een wegberm en in een greppel. Op het vasteland zouden dergelijke habitats bestempeld worden als 'typische veldmuisbiotopen'.

Op alle vanglocaties werden uiteindelijk alleen noordse woelmuizen gevangen. Het lijkt er dan ook op dat er momenteel toch (nog) géén veldmuizen op Texel voorkomen. Wat betreft de door de kat gevangen muis zijn er twee mogelijkheden:

Het dier op de foto was daadwerkelijk een veldmuis. In dat geval lijkt het er op dat de introductie betrekking had op een enkele individu of hooguit een beperkt aantal dieren, waarbij er géén levensvatbare populatie is ontstaan.

Het dier op de foto betrof een subadulte noordse woelmuis met een afwijkende vachtkleur. Subadulte noordse woelmuizen hebben kortere staarten dan adulte dieren, wat een goede verklaring zou kunnen vor-

men voor de relatief korte staart van de door de kat gevangen woelmuis. Daarnaast geldt dat de vachtkleur van alle soorten woelmuizen variabel is. Tijdens de vangactie in oktober werd een noordse woelmuis gevangen met een opvallend lichte rugvacht. Mogelijk komen dergelijke afwijkend gekleurde lichte exemplaren op Texel vaker voor dan in andere leefgebieden van de soort in Nederland.

Het voorgaande is goed nieuws voor de noordse woelmuizen op Texel. Dat betekent echter geenszins dat het risico op (onbedoelde) introductie van de veldmuis nu voorbij is. Er worden relatief veel producten van het vaste land aangevoerd, bijvoorbeeld dekstro voor de landbouw. Dergelijke materialen vormen een groot risico voor de introductie van eilandvreemde diersoorten. Sinds 1950 zijn al vier muizensoorten op het eiland gearriveerd: dwergmuis, aardmuis, rosse woelmuis en huisspitsmuis. Het is te hopen dat de veldmuis voorlopig blijft ontbreken in dit rijtje. Gevreesd moet echter worden dat de komst van de veldmuis naar Texel slechts een kwestie van tijd is.

Rob Koelman - Zoogdierverseniging

Eén van de vangplekken van het onderzoek in oktober, een pas gemaaid perceel grasland. Op het vasteland zou een dergelijke habitat bestempeld worden als 'typische veldmuisbiotoop'. Hier werden in totaal 22 noordse woelmuizen gevangen. Foto Rob Koelman

Witte hazen in Groningen

In Zoogdier 20(3) wordt verslag gedaan van een witte albinohaas die op 5 juli 2009

is gefotografeerd op een akker nabij het Noord-Groningse dorp Den Andel.

Gemeld wordt dat dergelijke waarnemingen zeer zeldzaam zijn, uit heel Europa zijn namelijk maar enkele gevallen van deze verschijningsvorm beschreven.

Hoewel dergelijke waarnemingen zeker niet alledaags zijn, moet opgemerkt worden dat in (Noord-)Groningen wel vaker witte hazen worden gezien. Dat deze bewering klopt, blijkt uit een aantal waarnemingen die hier in een betrekkelijk korte periode in het voorjaar van 2010 zijn gedaan op verschillende locaties, door verschillende personen. Als bewijs zijn van deze waarnemingen foto's gemaakt. Onderstaand volgt een korte beschrijving van deze waarnemingen.

De waarnemingen

Garsthuizen Op een akkerperceel ten noordwesten van Garsthuizen ontdekte Lex Tervelde op 25 maart een witte haas. Deze haas lag op circa 60 meter afstand van een drukke autoweg in een perceel winter-tarwe. Het dier werd hier tussen 25 maart tot 12 april vrijwel dagelijks gezien, na deze datum is de haas hier niet weer waargenomen.

Grijpskerk Feiko Jager ontdekte op 23

april een witte haas op een akkerperceel nabij Grijpskerk. Toen Feiko deze waarneming meldde bij de boer, bleek deze op de hoogte te zijn van de aanwezigheid van het dier dat hier al zeker twee jaar rondliep. Om de haas met rust te laten en 'albinotourisme' te voorkomen heeft de boer deze waarneming wijselijk stil gehouden.

Usquert Tot slot werd door mijzelf op 30 mei een witte haas gespot in de Noordpolder ter hoogte van het dorp Usquert. De haas werd foeragerend gezien op een perceel natuurbraak. Na het dier enkele minuten te hebben geobserveerd verdween de haas in de dichte vegetatie.

Leuk om te melden is dat ik in 1991 mijn eerste witte haas ook in deze polder heb gezien, circa 5 km westelijker ten noorden van het dorp Warffum. Daarnaast herinner ik mij een witte haas die tussen 1997 en 2001 regelmatig in de landerijen ten noorden van het dorp Huizinge werd waargenomen.

Verschillende hazen

De in 2010 waargenomen hazen betreffen vrijwel zeker verschillende dieren. Hazen zijn namelijk erg honkvast en blijven hun leven lang trouw aan de omgeving waar zij geboren zijn. Rond de belangrijkste legers hebben hazen een actieradius in een gebied dat gemiddeld 26 tot 38 hectare groot is (Zoogdieren van West-Europa, Lange et al., 1994). Aangezien de waarnemingslocaties waar in 2010 witte hazen zijn gezien op minimaal 9 en maximaal 32 kilometer van elkaar verwijderd zijn, mag worden aangenomen dat het hier om verschillende dieren gaat. Ook de plek waar in juli 2009 een witte haas is gezien betreft een heel andere locatie en vermoedelijk dus ook een andere haas.

Leucistische hazen Alle in 2010 waargenomen witte hazen zijn hoogst-

waarschijnlijk leucistisch. Leucisme lijkt op albinisme en is een afwijking die leidt tot verminderde pigmentatie. Dieren met deze afwijking hebben vaak een witte vacht, huid, veren of schubben. Het verschil met albinisme is dat leucistische dieren een normale oogkleur hebben, de ogen van albinistische dieren zijn altijd rood.

Conclusie en discussie

In het voorjaar van 2010 zijn met zekerheid op drie locaties in Noord-Groningen witte (leucistische) hazen gezien, daarnaast is in de zomer van 2009 op een andere plaats in Noord-Groningen al eens een witte haas waargenomen. Gezien het gemak waarmee al deze dieren hier zijn ontdekt (en gefotografeerd) is mijn conclusie dat deze verschijningsvorm wel eens algemener zou kunnen zijn dan tot dusver is verondersteld. Navraag onder gebiedskenners zoals boeren, jagers en muskusrattenbestrijders zal na verwachting vast nog wel enkele andere locaties kunnen opleveren waar witte hazen voorkomen. Waarnemingen van Jan van 't Hoff (ecoloog provincie Groningen) sterken mij in dit vermoeden. Sinds de start van het akkervogelmeetnet in 1989 heeft hij met regelmaat een witte, leucistische haas gezien. Deze waarnemingen zijn vooral gedaan in de noordelijke polders van Noord-Groningen. In de akkergebieden van het Oldambt en Oost-Groningen heeft hij nog nooit een witte haas gezien.

Dankwoord Dank gaat uit naar Lex Tervelde, Feiko Jager en Jan van 't Hoff voor het beschikbaar stellen van foto's en achtergrondinformatie over hun waarnemingen.

Albert-Erik de Winter
a.e.de.winter@landschapsbeheer
groningen.nl

NEDERLAND

Uilen en Muizen CSI

Van 30 oktober tot en met 7 november is de pluusweek 'Uilen en muizen CSI' georganiseerd. Tijdens deze week zijn op verschillende plekken in het land door

Braakballen pluizen. Foto Maurits van Hout

groepjes kinderen braakballen van uilen geplozen. De week werd afgetrapt in Safari-park de Beekse Bergen.

Maar het unieke van het project Uilen en Muizen CSI is dat voor het eerst het pluizen van braakballen mogelijk wordt, niet in groepsverband maar gewoon thuis in het gezin. Hoe zit dat? Het pluizen van een braakbal is voor kinderen (en volwassenen) een unieke ervaring die ze veel leert over hoe de natuur in elkaar zit. Traditioneel wordt het in grotere groepen gedaan bijvoorbeeld in de klas of op het bezoekerscentrum. Dat levert

enthousiaste reacties op en het idee om ook voor individuen het braakballen pluizen mogelijk te gaan maken.

Initiatiefnemers Zoogdierverseniging, Vogelbescherming en IVN hebben daarvoor een 'doe-het-zelf-kit' ontwikkeld. Een pakketje met onder andere een sticker en folder met tips, twee braakballen, pluismateriaal als een pincet, instructies en een zoekkaart waarop aan de hand van schedels en kaken de soort op te speuren is. Die zoekkaart is onderdeel van een speciale oplage van Wildzoekers Expres die in het pakketje meegaat.

Voor zover de voorraad strekt kunnen opa's en oma's, vaders en moeders, ook nu nog, op www.wildzoekers.nl de doe-het-zelf-kit van de Pluisweek opvragen tegen betaling. Met het pakketje kunnen ze bijvoorbeeld op een regenachtige zaterdagmiddag aan de slag. Op de website kun je na het pluizen ook kijken hoe bijzonder de gevonden muis is. De kinderen die er geen genoeg van kunnen krijgen, kunnen digitaal verder pluizen door het online spel 'Uilen en Muizen' te spelen.

Boek over steenmarter

Steenmarters waren in Nederland bijna uitgestorven, maar zijn nu gelukkig weer wat algemener. Ook in en om het huis – en daar zijn ze niet altijd even populair. Toch zijn steenmarters zeker een nadere kennismaking waard. 'De steen-

marter' is daarvoor het ideale boek. De prachtige foto's laten deze sierlijke, vindingrijke dieren van hun mooiste kant zien. De auteurs, ervaren marterkenners, maken de nieuwste wetenschappelijke inzichten over steenmarters op een enthousiaste manier toegankelijk. In het volgende nummer van Zoogdier een gesprek over dit boek met makers van het boek, Sim Broekhuizen, Gerard Müskens en Dick Klees.

KNNV Uitgeverij in samenwerking met de Zoogdierverseniging, ISBN: 978 90 5011 335 9, Prijs: € 19,95

Symposium 'Wild van de Economie'

In opdracht van de Zoogdierverseniging startte kenniscentrum Triple E van Tom Bade een onderzoek naar het potentiële economische belang van grotere zoogdieren in Nederland. De uitkomsten van dit onderzoek werden door Triple E samengebracht in het boek 'Wild van de Economie'. Ter gelegenheid van de presentatie van dit boek organiseerde de Zoogdierverseniging op 1 oktober 2010 een gelijknamig symposium in Kasteel Daelenbroeck, gelegen in het Limburgse Herkenbosch. Vanuit diverse hoeken en soorten werd gesproken over de waarde, ook de economische, van de grote zoogdieren: edelhert, wild zwijn, zeezoogdieren (Dolfinarium), dassen, bevers. Met deze geslaagde dag en het boek van Tom Bade is op een heel andere manier gekeken naar zoogdieren, niet als kostenpost maar als winstgenerator. Het zal niet voor iedereen zijn maar het zet wel aan het denken. Welke kansen laten zoogdierliefhebbers en zoogdierbeschermers nog onbenut?

Oproep vrijwilligers

De Zoogdierverseniging zoekt regelmatig vrijwilligers. Hou onze website in de gaten om te zien voor welke taken we

-Uit Lutra-

66 jaar vleermuisonderzoek in Limburgse mergelgroeve

De Schenkergroeve, een mergelgroeve in Meerssen (Limburg) is zesenzestig jaar lang onderzocht op de aanwezigheid van overwinterende vleermuizen. De resultaten van dit unieke onderzoek zijn door onderzoekers Bernard Grol en Aldo Voute gepubliceerd in het wetenschappelijke tijdschrift Lutra van de Zoogdierverseniging. Vanaf 1980 toen een ijzeren hek voor de ingang geplaatst werd nam het aantal ingekorven vleermuizen en franjestaarten

in de groeve aanzienlijk toe. Blijkbaar is verstoring door mensen niet goed voor de aantalonwikkeling. Deze ontwikkeling is ook in andere Limburgse groeven waargenomen. Ook het aantal wintervleermuizen vertoonde een stijging.

Het gemiddelde aantal overwinterende vleermuizen vertoonde een zevenvoudige toename in dertig jaar (tussen 1980 en 2010).

Komt het nog goed met de biodiversiteit?

Bevers in de stadswateren van Almere en Gouda, de otter terug in het Vechtplassen gebied, damherten in de tuinen van mensen in Zandvoort, reeën en vossen die zich over het hele land verspreid hebben en de das gered.

"Het gaat goed met 'onze' zoogdieren", maar betekent dit dat het ook goed gaat met de biodiversiteit in Nederland? Vergelijking van Rode Lijsten leert dat van vijf soortgroepen alleen voor zoogdieren de mate van bedreiging is afgenomen (+13%). Voor andere soortgroepen geldt dat echter niet. Voor vogels (-4%), dagvlinders (-16%), amfibieën en reptielen (-17%) is de mate van bedreiging toegenomen (NEM Nieuwsbrief 09-07-08). Bij alle soortgroepen is gemiddeld meer dan 1/3 van de soorten bedreigd. Dat we dit zo precies weten komt doordat 20.000 waarnemers al vele decennia hun natuurgegevens doorgeven aan Particuliere Gegevensbeherende Organisaties (PGO's) zoals de Zoogdierverseniging. Ons land kent hiermee de hoogste kennisdichtheid in ruimte en tijd ter wereld. Dus als ze het ergens kunnen weten...

2010 is het Internationaal Jaar van de Biodiversiteit. Doel van het overheidsbeleid

was om in 2010 de achteruitgang van de biodiversiteit in ons land tot staan moest zijn gebracht.

De Balans van de Leefomgeving 2010 constateert: "de achteruitgang van biodiversiteit is wel geremd, maar niet gestopt". En dat terwijl 'behoud van de biodiversiteit' de kern was van het natuurbeleid in ons land in het afgelopen decennium.

In de ontwikkeling van soorten zien we dat de algemene soorten (zoals ree en vos) vooruit gaan, terwijl de kwetsbare soorten (specialisten zoals de noordse woelmuis) achteruit gaan.

Het eerder genoemde rapport "Balans van de leefomgeving 2010" constateert, dat voor verbetering van de biodiversiteit de volgende factoren doorslaggevend zijn: de oppervlakte natuur, verbindingen tussen natuurgebieden, de milieucondities en een effectief beheer (agrarisch natuurbeheer blijkt volgens de Balans niet effectief).

In het Jaar van de Biodiversiteit, is er een nieuw kabinet aangetreden. Met de kennis van nu en de wetenschap dat vorige kabinetten de beleidsdoelen m.b.t. biodiversiteit niet hebben gehaald zou je denken dat de nieuwe regering zich tot doel stelt om extra in te zetten op het tot staan brengen van de achteruitgang van de biodiversiteit.

De keuzes die het nieuwe kabinet t.a.v. biodiversiteit/natuur gemaakt heeft zijn: stoppen van de aankoop van hectares t.b.v. de Ecologische Hoofdstructuur stoppen met de aanleg van robuuste verbindingzones een grotere rol voor het agrarisch natuurbeheer
Conclusie: zo komt het dus nooit goed met de biodiversiteit.

En wat kunt u hiermee? Vooral uw waarnemingen blijven doorgeven, want er komt zeker weer een kabinet dat wel gebruikmaakt van de informatie die u en anderen aanleveren.

Jos Teeuwisse
Directeur Zoogdierverseniging

mensen zoeken. Een mail sturen naar de Zoogdierverseniging met uw CV en uw aanbod, kan natuurlijk ook. Op dit moment is er bijvoorbeeld behoefte aan een ervaren redactiesecretaris voor ons tijdschrift Zoogdier. We kunnen ook een nieuw redactielid voor Zoogdier gebruiken.

Walvissen in Naturalis

Duik tot en met augustus 2011 in de tentoonstelling Walvissen in Naturalis. Vijfentwintig jaar na de rondreizende walvistentoonstelling Waldo85 een nieuwe ode aan deze aai-bare groep zoogdieren, die tot op de dag van vandaag nog vele geheimen koestert.

Walvissen is een reizende tentoonstelling die, oorspronkelijk afkomstig uit het Frans natuurhistorisch museum in Parijs, via het museum voor natuurwetenschappen in de Belgische hoofdstad naar Nederland is getrokken. De meest voorkomende walvisachtige in zowel Belgische als Ne-

derlandse wateren is de bruinvis, die regelmatig levend voor de kust wordt gesig-naleerd, maar ook regelmatig dood op het

strand wordt gevonden. Naturalis haakt in op onze situatie en biedt de bezoeker een interactieve snijssessie met bruinvissen aan.

Met de levensgrote modellen, imposante skeletten en bijzondere onderwaterbeelden biedt de tentoonstelling een informatief en interactief overzicht voor zowel kenners als voor kinderen over deze toch vaak tot de verbeelding sprekende zee-zoogdieren. Fascinerend zijn de fossielen van primitieve voorouders die pas de laatste decennia bekend zijn geworden.

Van oudsher registreerde en bewaarde het museum gestrande walvisachtigen in Nederland. Ondanks een moeizame periode om dit historisch erfgoed vast te leggen, lijkt het huidige Nationaal Centrum voor Biodiversiteit het registratie- en collectiewerk rond walvissen en dolfijnen weer een plek te geven. Kijk voor meer informatie over walvissen op www.ncbnaturalis.nl of www.walvisstrandingen.nl

VLAANDEREN

Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen Zoogdierenweekend 2010 1-3 oktober 2010

Het jaarlijkse zoogdierenweekend van de Zoogdierenwerkgroep is weer geslaagd te noemen met onder andere een waarneming van 46 edelherten. Het feit dat we om 5 uur 's morgens moesten opstaan was al snel vergeten toen

Excursie in de Ardennen. Foto Natuurpunt

we, in het schemerige ochtendlicht, het eerste geburl van de bronstige stieren hoorden op nog geen 100 m afstand. Na ons een weinig verplaatst te hebben naar een hoger punt, hadden we een schitterend uitzicht. In een decor dat wel uit een Halloweenfilm had kunnen komen, met nevelflarden tussen de beboste hellingen, zagen we een hinde-roedel die door een ouder mannetje verdedigd werd tegen jongere rivalen. We waren getuige van verschillende vechtpartijen en tussenin liep tegen de bosrand ook even een vos voorbij. De rest van het weekend werden nog heel wat andere zoogdieren gezien, zoals reeën, everzwijnen, een eekhoorn, muizen, enkele vleermuissoorten, verschillende dassenburchten en jammer genoeg ook enkele verkeersslachtoffers van steenmarter. Ook de pracht van de herfst(kleuren) in de Ardennen en de bijhorende paddenstoelen is de zoogdierenliefhebbers niet ontgaan. Samen met een gezellig onderkomen, lekker eten en goed gezelschap werd dit een onvergetelijk weekend.

De vos wordt het haasje

Het afgelopen jaar was hectisch voor de vos in Vlaanderen. Meer dan ooit staan jagers en aanverwante politici het dier naar het leven. De voor de jacht bevoegde minister Joke Schauvliege koestert - op aandringen van jagend

Vlaanderen - plannen om de huidige toestand inzake de jacht te herzien in het nadeel van de vos. Binnenkort moet immers een nieuw jachtopeningsbesluit worden uitgevaardigd om de jacht in goede banen te leiden. Dat kan betekenen dat de huidige schoontijd voor de vos wordt afgeschaft of ingekort en dat diverse ongewenste en momenteel verboden jachtmethoden opnieuw mogelijk worden. Door de jagers worden alle redenen bovengehaald om het pleit in hun voordeel te beslechten. Plots is geen enkel kind of kip nog veilig en bedreigen allerlei vossenziektes het menselijk voortbestaan. Tegelijk probeert de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt evenals Vogelbescherming Vlaanderen de meubelen te redden en op zijn minst de huidige toestand te behouden en op zijn best een meer beheergerichte jacht op de vos te bekomen. Daarvoor wordt op twee fronten gewerkt. Enerzijds proberen we

met reden en verstand en gebruik van kennis en wetenschap de verantwoordelijken te overtuigen van een gefundeerd jachtbeleid. De adviezen die het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) op vraag van de minister heeft uitgewerkt, zijn daarbij richtinggevend. Ze leveren een objectieve en gezonde kijk op de vermeende vossenproblematiek en stellen duurzame oplossingen voor voor de ongemakken die vossen soms veroorzaken. Anderzijds proberen we meer actiegericht te werken en weerwerk te bieden tegen de ongefundeerde argumenten die vanuit alle hoeken door zelf benoemde 'bevoegden' in de pers worden gesmeten om de gemeente eens goed bang te maken

Geen otter gevonden in Vlaanderen

Half juni startte de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt, in het kader van het Internationaal Jaar van de Biodiversiteit, een grootscheepse zoekactie naar de otter. De Zoogdierenwerkgroep loofde een bedrag van € 500 uit aan de persoon die als eerste een ontegensprekelijk bewijs kon leveren van de aanwezigheid van een in het wild levende Europese otter in Vlaanderen of het Brussels gewest. Ondanks de vele reacties werden er helaas geen otters gevonden. Daarom ging de prijs naar het meest ottervriendelijk natuurgebied, het Grote Netewoud.

voor de vos. Sommigen menen hiermee zieltjes te winnen voor de eeuwige jachtvelden maar slaan daarbij de bal behoorlijk mis. Rechtzettingen zijn daardoor voor ons dagelijkse kost geworden. Ondertussen werden al tal van artikelen, brochures, websitepagina's en informatieavonden aan de vos gewijd en er volgden zelfs een heus vossendebat en een filmprojectie. Inmiddels staan we zo ver dat er een hoorzitting is geweest in het Vlaams parlement waarbij verschillende betrokken partijen, waaronder ook Natuurpunt en Vogelbescherming Vlaanderen, hun standpunt konden verduidelijken en beargumenteren. Daarbij trok de jagerij aan het kortste eind. Dit neemt niet weg dat er nog steeds vanuit de Vlaamse liberale partij VLD een resolutie tot verruiming van de vossenjacht in de maak is, die het mogelijk moet maken om de vos met alle middelen en op alle tijdstippen te bestrijden. De indieners deinzen er niet voor terug om ook de jacht met de kogel bij nacht opnieuw in te voeren. Binnenkort valt het doek over dit toneelstuk en wordt duidelijk wie de staande ovatie in ontvangst mag nemen. Maar niet iedereen wacht het einde af. De burgemeesters van enkele Vlaamse kustgemeenten menen het heft in eigen handen te moeten nemen en hebben alvast de algehele uitroeiing van de vos in hun gemeente in het vooruitzicht gesteld. Daarbij storen ze zich niet aan de wetenschap dat ze hiermee hun bevoegdheid te buiten gaan. Ook blijven ze halsstarrig weigeren om de bevolking op gedegen wijze voor te lichten en de gelijke oplossingen te bieden voor de problemen die zich hier en daar stellen, vooral wanneer een kakelend kippenhok door een hongerige vos wordt ontruimd of sluiks uitgezette fazanten tussen de kiezen verdwijnen.

Meer info vind je op het internet bij *Zoogdierenwerkgroep onder 'Soorten en projecten' -

- 'Vos op www.zoogdierenwerkgroep.be/index.php?id=102
- Natuurpunt op www.natuurpunt.be/vos
- Vogelbescherming Vlaanderen onder 'Over onze vereniging' - 'Activiteiten op stapel'
- 'S.O.S. Vos' op www.vogelbescherming.be/site/index.php?option=com_content&view=article&id=469:sos-vos&catid=56:activiteiten-op-stapel&Itemid=138

Agenda & adressen

1 januari 2011 Start van het Jaar van de Vleermuizen

De vleermuizen volgen het wild zwijn op als soort van het jaar. 2011 is zelfs het Europese Jaar van de Vleermuizen. De Zoogdierverseniging organiseert een reeks van activiteiten om aandacht te vragen voor deze bijzondere, vliegende, zoogdieren. Meer hierover in het komende nummer van Zoogdier.

16 april Landelijke Zoogdierdag (tevens Algemene Ledenvergadering Zoogdierverseniging)

De Landelijke Zoogdierdag staat in het teken van het Jaar van de Vleermuizen. Centraal staan lezingen over vleermuizen voor een breed publiek: hoe gaat het met ze, hoe kun je zelf de vleermuizen helpen en hoe werkt het onderzoek naar vleermuizen? Tijdens de Landelijke Zoogdierdag wordt ook de voorjaarsledenvergadering gehouden, waarin onder meer het financiële resultaat over 2010 wordt besproken.

Voorjaar 2011 Cursussen

In het voorjaar van 2011 worden de cursussen 'Vleermuizen en Plaanologie' en 'Herkenning vleermuiswaarden in quickscans', de data worden bekend gemaakt via de website en gerichte aankondigingen.

26, 27 augustus Nacht van de Vleermuis

In het Jaar van de Vleermuizen wordt de Nacht van de Vleermuis groots aangepakt. Met onder andere vleermuisexcursies op veel plekken in het land.

17, 18 september Derde Nationale Egelweekend

Voor de derde keer wordt het Nationale Egelweekend gehouden. Zie voor activiteiten en achtergronden: www.egelweekend.nl

19 november Ledenvergadering Zoogdierverseniging

Tijdens de najaarsledenvergadering komt onder mee de begroting van 2012 aan bod.

Najaar 2011 Tweejaarlijks symposium

Tweejaarlijks wordt door de Zoogdierverseniging en Natuurpunt een zoogdiersymposium georganiseerd. In 2011 vindt dit symposium in Nederland plaats. De exacte locatie en het programma worden in de loop van 2011 vastgesteld.

Ga voor actuele informatie naar onze websites:

www.zoogdierverseniging.nl

www.zoogdierenwerkgroep.be

NEDERLAND Zoogdierverseniging

Postadres: Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen

Bezoekadres: Natuurplaza, Mercator 3, Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen

Telefoon 024-7410500 **Fax** 024-7410501

info@zoogdierverseniging.nl www.zoogdierverseniging.nl

Veldwerkgroep Nederland

Eric Thomassen, Middelstegracht 28, 2312 TX Leiden, 071-5127761, veldwerkgroep@zoogdierverseniging.nl

Materiaaldepot Veldwerkgroep

Jan Alewijn Dijkhuizen, materiaal@zoogdierverseniging.nl

Vleermuiswerkgroep Nederland

Anne-Jifke Haarsma, p/a Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 023-5472583, vleermuiswerkgroepnederland@zoogdierverseniging.nl
www.vleermuis.net

Werkgroep Zoogdierbescherming

Marijke Drees, Steenhouderskade 80, 9718 DH Groningen, 050-5274525, info@zoogdierverseniging.nl

Werkgroep Boomarter Nederland

Ben van den Horn, Celsiusstraat 4, 3817 XG Amersfoort, 033-4625970, boomarterwerkgroep@zoogdierverseniging.nl

Werkgroep Zeezoogdieren

Jan Willem Broekema, Brikkenwal 20, 2317 GT Leiden, jw@broekema.info

Werkgroep Kleine marterachtigen

Tim Hofmeester, p/a Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, werkgroep-kleine-marterachtigen@zoogdierverseniging.nl

Beverwerkgroep Nederland

Gerrit Kolenbrander, Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 024-7410500, beverwerkgroep@zoogdierverseniging.nl

Zoogdierwerkgroep Zeeland

Nanning-Jan Honingh, Schoondijkse dijk 35, 4438 AE Driewegen, 0113-403259, nanning-jan.honingh@slz.landschapsbeheer.nl

Zoogdierwerkgroep Overijssel

Annelies van der Blij, p/a Natuur & Milieu Overijssel, Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle, 038-4250979, blij@natuurmilieu.nl

Redactie wetenschappelijk tijdschrift LUTRA

p/a Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 024-7410500, 026-3705318, lutra@zoogdierverseniging.nl

VLAANDEREN Natuurpunt

Natuurpunt Studie

Goedele Verbeylen, Coxiestraat 11, 2800 Mechelen, 015/297244, goedele.verbeylen@natuurpunt.be

Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep

Paul Van Daele, Rekkemstraat 144, 9700 Volkegem, 0494-401777, sariipaul@skynet.be, www.zoogdierenwerkgroep.be
Naast de overkoepelende Vlaamse Zoogdierenwerkgroep zijn plaatselijk ook heel wat lokale en regionale zoogdieren- en natuurstudiewerkgroepen actief rond zoogdieren. Hun contactgegevens vind je op de website.

Natuurpunt Vleermuizenwerkgroep

Alex Lefevre, Klissenhoek 85, 2290 Vorselaar, 014-516201, vleermuizenalex@yahoo.com, www.natuurpunt.be/vleermuizenwerkgroep

JNM Zoogdierenwerkgroep

Daan Dekeukeleire, Polderdreef 37, 9840 De Pinte, 0474-488979, daan@jnm.be, www.jnm.be

Het moment van...

Geurt Besselink

In deze rubriek presenteren fotografen hun meest geliefde foto en het bijbehorende verhaal. Uw inzending is welkom. Stuur deze naar redactie.zoogdier@zoogdiervereniging.nl of per post naar de redactie op Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen

Edelherten Het is 10 december als ik voor zonsopkomst aan de rand van het ven aankom. Het water dampst na de koude nacht en boven de bomen kleurt de lucht iets roze. Nog half slaperig sta ik over het ven te turen als ik plotseling het water hoor bewegen. Ik zie niets omdat de bomen het zicht belemmeren. Snel haal ik de camera met lens vast uit de tas. Terwijl ik dat doe, zie ik achter de bomen een jong hert tevoorschijn komen. Hij loopt het water in en al snel blijkt dit niet het enige hert te zijn. Zoals wel vaker bij edelherten loopt er een jong hert voorop. Er volgen er meer en omdat delen in het ven diep zijn, gaan ze deels zwemmend naar de overkant. De jonge mannetjes zijn wat opgewonden en bokken op de ondiepere gedeelten. Zo springt er eentje bijna bikkend boven het water uit. Zoiets heb ik nog nooit meegemaakt! Het roedel van twaalf herten gaat zo zwemmend en bikkend naar de overkant. Thuis achter de computer bekijk ik de beelden en dan dringt pas goed tot me door waar ik zojuist getuige van ben geweest. Deze en nog ruim driehonderd foto's zijn opgenomen in het unieke fotoboek 'Veluwe, onvergetelijke ontmoetingen'. Meer informatie op www.gemi.nu.

